

CUMHURİYET DÖNEMİNDE (1923-2018) İBNÜ'L-CEZERÎ HAKKINDA YAPILAN İLMÎ ÇALIŞMALAR: TESPİT VE TAHLİLLER

Yakup Yüksel*

Öz

Kıraât ve hadis âlimi olan Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429) hakkında birçok çalışma yapılmıştır. İslam coğrafyasının çeşitli bölgelerinde kıraât alanında yazdığı eserlerle ve yetiştirdiği talebelerle dikkatleri çeken İbnü'l-Cezerî'nin 798/1396'da Mısır'dan ayrılıp Anadolu'ya geçmiş olması Ülkemiz açısından önem arz etmektedir.

Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân (ö. 805/1403) dönemine rastlayan bu tarihte, Bursa'ya yerleşen İbnü'l-Cezerî'ye talebe okutması için yüksek miktarda maaş bağlanmış ve iktidar tarafından büyük ilgi gösterilmiştir. Bursa ve diğer şehirlerden gelen birçok kimse ondan "Kıraât-i seb'a ve 'aşere"yi tahsil etmiştir. Kıraât ve hadîs ilminin Anadolu'ya girmesine vesile olan bu zât hakkında yapılan çalışmalar bu açıdan önemlidir. Bu çalışmamızda biz, Cumhuriyet Döneminde (1923-2018) İbnü'l-Cezerî hakkında yapılan çalışmaları ve kıraât ilmine olan katkılarını tespit ve tahlil metoduyla ele alacağız. Amacımız kronolojik çerçevede İbnü'l-Cezerî hakkında yapılan ilmî çalışmaların bir tasnifini yapmak, bu alanda yapılması gereken hususlara dikkat çekmektir. Böylelikle eksik bırakılan konular varsa bunlara işaret ederek, alana bir katkı sunmak da tebliğimizin hedeflerinden olacaktır.

Tebliğde, Türkiye'de 1923-2018 yılları arasında İbnü'l-Cezerî hakkında yazılan kitap, tercüme ve şerh, tez, makale, madde ve tebliğ çerçeveli çalışmaların, kronolojik bir dökümü verilmiş, bu çalışmalarla ilgili kısa ve özlü bir değerlendirme yapılmıştır.

A. İbnü'l-Cezerî Hakkında Yapılan İlmî Çalışmalar

1. Kitaplar

1. 1. Dr. Ali Osman Yüksel,

Ulûmu'l-Kur'an Kaynaklarından Cezerî ve Tayyibesi, İstanbul 1993.

İlk defa 1993 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı tarafından basılan bu kitap dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İbnü'l-Cezerî'nin hayatı, ikinci bölümde *Tayyibe* ile ilgili bazı âlimlerin düşünceleri, üçüncü bölümde kıraât tarikleri, meslek ve silsileler, dördüncü ve son bölümde ise *Tayyibe*'nin özellikleri ve bu eser üzerine yapılan çalışmalar işlenmiştir.

Eserde İbnü'l-Cezerî'nin hayatına geniş yer verilmiş olmakla birlikte konuların dağınık bir şekilde işlendiği gözlerden kaçmamaktadır. Ayrıca kitabın anlatım ve imlâ hatalarının yanı sıra içerik ve mizanpaj olarak teknik eksiklikleri de görülmektedir. Büyük bir araştırma ve emek ürünü olmakla birlikte, ilk bakışta dile getirdiğimiz öne çıkan hataları ve konuların metodik olarak ele alınamayışı kitabı kullanılır olmaktan uzak kılmıştır.

* Dr. Öğretim Üyesi, Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

1. 2. Dr. Ali Osman Yüksel,

İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr, İstanbul 2016.

İbnü'l-Cezerî ile ilgili diğer bir çalışma aynı yazar tarafından yapılmıştır. Aslında birinci çalışmadan ayrı ve bağımsız bir çalışma olmayıp, onun genişletilmiş bir versiyonudur.

Kitap üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kıraât ilmi hakkında geniş bir bilgi verilmiş, ikinci bölümde İbnü'l-Cezerî'nin hayatı işlenmiş, üçüncü bölümde ise *Tayyibetü'n-neşr* adlı eserin tanıtımı yapılmıştır. Üçüncü bölüm kendi içinde iki kısma ayrılmış, ilk kısımda *Tayyibe*'nin tercüme ve îzahı yapılmış, ikinci kısımda ise *Tayyibe*'de işlenen kıraât konuları incelenmiştir.

2. Tercüme ve Şerhler

2. 1. Mehmet Rüştü Âşikkutlu,

Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe, byy., ts.

Eser, İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibe* adlı kitabına Âşikkutlu (1901-1980) tarafından eski Türkçe ile yapılmış bir şerh ve hâşiyedir. Âşikkutlu, *Tayyibe* üzerine şerh ve hâşiyeye yapmasındaki maksadın, okuyucuya bir kolaylık olması için yaptığını bizzat kendisi ifade etmiştir.¹

Âşikkutlu'nun kendi el yazısı ile kaleme aldığı bu eserin, çoğaltılmak sûretiyle çokça sayısı piyasada mevcuttur. Konuyla ilgili A. Osman Yüksel şöyle demektedir: “*Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*, 1974-75 yıllarında, Ankara'da, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde, Âşikkutlu'nun bizlere *Tayyibe* okuturken yazdığı ve teksir makinasında çoğalttığımız, iki ciltlik bir eserdir.”²

Eserin baş tarafında “Muhtasar Tercem-i Hâlim” başlığı altında, Âşikkutlu kendi el yazısı ile kısaca hayatı hakkında okuyucuyu bilgilendirmiştir. Hemen arkasından *Tayyibe*'de Zıt Ta'birler ve Zıtlardan İstifade Kolaylığı başlığı altında tablolar vermiştir.³

Müellif Âşikkutlu bu bilgilerin ardından *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe* başlığı altında *Tayyibe*'yi te'lif eden İmam Cezerî'nin hayatını kısaca özetlemiş⁴; ilim tahsili, kıraât okuduğu hocaları, yolculukları, talebeleri ve eserleri gibi konulardan bahsetmiştir.⁵

Âşikkutlu, eserinde *Tayyibe*'nin îzaha muhtaç olan yerlerini şerh ve hâşiyeye metoduyla okuyucunun istifadesine sunmuş, İbnü'l-Cezerî'nin beyitlerde verdiği remizlerin hangi kıraât imamlarının isimlerine işaret ettiğini açıklayarak şerh etme cihetine gitmiştir.⁶

Eserde tâkip edilen metodu maddeler halinde şöyle vermemiz mümkündür:

1. İbnü'l-Cezerî'nin kıraâtle ilgili beyitleri kırık mana diyebileceğimiz şekilde kelime kelime açıklanmış, açıklaması yapılan kelime, sayfanın ilgili yerlerine düşülen kayıtlarla gösterilmiştir.

¹ Mehmet Rüştü Âşikkutlu, *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*, byy., ts., s. 1.

² Bkz. A. Osman Yüksel, “İbnü'l-Cezerî'nin "Tayyibetu'n-neşr'i ve Özellikleri”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, SAYI: 7-8-9-10 1989-1990-1991-1992, İstanbul 1995, s. 319.

³ Âşikkutlu, *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*, byy., ts., s. 1-2.

⁴ Âşikkutlu, *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*, s. 1.

⁵ Âşikkutlu, *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*, s. 1-8.

⁶ Bkz. Âşikkutlu, *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*, s. 36-40, 42.

2. Beyitlerde geçen fiil ve zamirler şerh edilmiştir.
3. Gerekli görülen konularla ilgili, sayfa sonlarına not kaydı düşülerek bilgiler verilmiştir. Örneğin, kendi metoduyla ilgili olarak on dokuzuncu sayfanın altına bir not düşmüş ve “şu üzeri çizili olanlar metin değillerdir, mânayı lâzımdır” demiştir.⁷
4. İbnü'l-Cezerî'nin işaret edip fakat metinde vermediği âyet metinleri, bazen sûre ismi ve âyet numarası verilmeden bazen de sûre ismi verilerek yazılmıştır.
5. *Tayyibe*'de geçen âyet ve hadislerin kaynağı gösterilmiştir.⁸
6. Önemli bilgilerin geçtiği yerlerde kaynaklara atıfta bulunulmuştur.⁹
7. Daha önce açıklaması geçmiş olan konularla ilgili “filan sayfada geçti” ifadesiyle okuyucu bilgilendirilmiştir.¹⁰
8. Kaynak karşılaştırması yapılarak açıklamalarda bulunulmuştur. Örneğin Müellif, mütevâtir ve şâz kıraâtler hakkında bilgi verirken şöyle demiştir: “*Tayyibe*'deki bütün vücûhât sahih ve tevâtür olanlardır. Şâz'lardan yoktur. *İthâf*'da¹¹ şâzlar da beyan edilmiştir. Fakat biz ilm-i vücûhu okurken şâz rivayetleri okumamışız. Ancak sahih ve tevâtür olan on imamın kıraatlerini râvi ve tarikleri rivâyetleriyle okuduk. Şâz kıraâtler hakkında *İthâf*'ın kullandığı usûl, şâz kıraâtlerden bir kıraât tevâtür kıraâta tevâfuk ederse tevâtür hakkındaki sözü bitirdikten sonra *vâfekahumu'l-Hasan*, İmam Hasan onlara muvafakat etmiştir, şeklinde *vâfeka* kelimesiyle zikreder. Eğer şâz kıraât tevâtüre muhalif ise *ani'l-Hasan* diye zikreder. Bu kaideye göre tevâtür ve şâz kıraâtler kolaylıkla birbirinden ayrılmış olur.¹²

Merhum Âşikkutlu bu satırların ardından eserin adı, sayfa ve satır numarasını, ayrıca tab' edildiği yerin ismini verip altına kendi ismini yazmıştır.

9. *Tayyibe*'nin nüsha farklılıklarına yer verilmiş ancak bunların hangi nüshalar olduğu beyan edilmemiştir.¹³

Müellifin, bu şerhi hazırlarken *en-Neşr*, *İthâf*,¹⁴ *Zübde*,¹⁵ *Umde*,¹⁶ Mûsâ Cârullah Hâşiye'si¹⁷ ve *İbrâzü'l-meânî*¹⁸ gibi eserlerden istifade ettiği anlaşılmaktadır.¹⁹ Bazı yerlerde ise yazar ismi verilmiş ancak istifade edilen kaynaktan bahsedilmemiştir. Örneğin, *istiâzenin* farklı

⁷ Bkz. Âşikkutlu, *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*, s. 19.

⁸ Örneğin Cezerî, *اصطفى من اورثه بانه* beytinde *evrasehu* demekle yetinmiş, Âşikkutlu bunun, Furkân sûresi otuz ikinci *اورثنا ثم الكتاب الذين اصطفينا الذين الكتاب اورثنا ثم* ayetine işaret ettiğini göstermek için beytin üstüne gelecek şekilde sayfanın üst tarafına yazmıştır. Yine metinde hadislere gönderme varsa ilgili hadisi kısmen vermiş, bunu yaparken hadis kaynaklarına değil hadisin geçtiği esere işaret etmiştir. Yine örneğin şu beyitte *وهو مشفع شافع الاخرى فى وهو لأصحابه شفيعا القيامة يوم يأتي فانه القرآن اقرءوا* (Kur'an okuyunuz. Çünkü Kur'an, kıyamet gününde kendisini okuyanlara şefaathı olarak gelecektir) hadisini yazmıştır. Bkz. Âşikkutlu, *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*, s. 21. Ayrıca bkz. s. 84.

⁹ Bkz. Âşikkutlu, *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*, s. 24.

¹⁰ Bkz. Âşikkutlu, *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*, s. 24, 43, 48, 78, 116.

¹¹ Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî ed-Dimyâtî el-Bennâ, *İthâfî fuğalâi'l-beşer fi'l-kırâati'l-erbaate 'aşer*, Âlemü'l-kütüb, Beyrut 1987.

¹² Bkz. Âşikkutlu, *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*, s. 24.

¹³ Bkz. Âşikkutlu, *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*, s. 26, 84, 122

¹⁴ ed-Dimyâtî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdilganî ed-Dimyâtî, *İthâfî fuğalâi'l-beşer*, (thk. Şaban Muhammed İsmail), Âlemü'l-kütüb, Beyrut 1987.

¹⁵ Pâluvî, Abdulfettâh, *Zübdetü'l-'urfân*, Hilâl Yayınları, İstanbul ts.

¹⁶ Abdullâh Efendi Zâde, *Umdetü'l-hallân fi idâhi zübdetü'l-'urfân*, İstanbul 1853.

¹⁷ Bkz. Âşikkutlu, *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*, s. 25.

¹⁸ Ebü'l-Kâsım Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâil b. İbrâhîm Ebü Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî min ħurzi'l-emânî fi'l-kırâati's-seb'*, thk. İbrâhîm Atve İvaz, Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, Kahire 1981.

¹⁹ Bkz. Âşikkutlu, *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*, s. 207.

kalıplarda okunması hususunda الرجيم الشيطان من العليم السميع بالله أعوذ kalıbına işaret edilmiş ve bunu, *nassa aleyhi ed-Dâni* ibaresiyle delillendirmiştir.²⁰

Âşikkutlu'nun bu çalışması, *Tayyibe*'nin güzel bir şerh ve hâşiyesi olduğu gibi aynı zamanda şârihin tecvid konularını da ihtiva eden faydalı bir eseridir. Burada harflerin mahreçleri kısmında on yedi mahreç bütün ayrıntılarıyla işlenmiş, harflerin mahreç ve sıfatları bir tablo ile gösterilmiştir. Ayrıca bütün sıfatların lügat ve ıstılah anlamları da verilmiştir.²¹

2. 2. Mehmet Rüştü Âşikkutlu,

Tayyibe'nin Elfâz Ma'nası, byy., ts.²²

Âşikkutlu, *Tayyibe* üzerine ilk çalışması olan *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe* adlı eserinin usûl kısmını tamamladıktan sonra, ferş bölümüyle ilgili kısma geçmiş ve bu bölüme *Tayyibe'nin Elfâz Ma'nası* adını vermiştir. Müellifin ilk çalışmasının bir devamı niteliğinde olan bu çalışma ayrı bir kitap olarak basıldığı için biz de bunu müstakil bir başlık altında veryi uygun gördük.

Âşikkutlu, eserinin başında şöyle demektedir: “*Tayyibe*'nin usûl kısmı burada bitmiştir. Usûl kısmı birçok kavâidi câmi' olmakla beraber ibareleri de muğlaktır. Bu sebepten usûl kısmının elfâz manasını talebeye ders verir gibi birer birer mana vererek yazdık. Ve icâp eden tafsilâtı da verdik. Eğer elfâz manasını teker teker vermeyeydik, satırların veya bâb'ların sonunda tercüme halinde toptan mana vereydik, elfâz manalarının birçok gayeleri kapalı kalırdı. Bu düşünceyle toptan mana değil de teker teker elfâzı okuyarak manalarını verdik.”²³

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere Âşikkutlu, bahse konu olan eseriyle *Tayyibe*'nin okuyucu tarafından daha kolay anlaşılmasına yardımcı olacak bir şerh yazmıştır.

2. 3. Prof. Dr. Abdülmecit Okçu,

İbnü'l-Cezerî Kur'an ve Kıraat, Ekev Yayınları, Erzurum 2001.

Kitap giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında kısaca İbnü'l-Cezerî'nin hayatına yer verilmiştir. Birinci bölümde İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr* adlı

²⁰ Bkz. Âşikkutlu, *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*, s. 102.

²¹ Bkz. Âşikkutlu, *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*, s. 55-74.

²² Mehmet Rüştü Âşikkutlu, *Tayyibe'nin Elfâz Ma'nası*, byy., ts. Not: Âşikkutlu'nun bu iki önemli çalışmasının dışında *Aşere Vücuhatı Üzerine Bazı Kaideler* adlı çalışması hakkında da bilgi vermek faydalı olacaktır. Küçük bir risâle şeklinde olan bu çalışma yirmi altı sayfadan oluşmaktadır. Kıraat imamlarının sırasıyla isimlerini ve remizlerini yazdığı bir tablonun altına şöyle bir not düşerek çalışmasının mahiyetini beyan etmiştir. “Şu sıra ile yazılan imamların yedi tanesinin okuyuşlarına seb'a denilir. Yediye üç daha ilave edilirse 'aşere vücuhatı denilir.” Daha sonra merâtib-i erbe'a başlığı altında medler konusu hakkında bilgi vermiştir. Kur'an'ın evvelinden nisfina (Fâtiha sûresinden Meryem sûresine) kadar medd-i munfasıl; 1, 2, 5, 3, 4 elif miktarı, Kur'an'ın yarısından sonuna kadar ise 1, 3, 5 elif miktarı med edilir. Medd-i muttasıl ise Meryem sûresine kadar 2, 5, 3, 4 elif miktarı, yarısından sonuna kadar ise 3, 5 elif miktarı med edilir. Medd-i lâzımda ise gerek Kur'an'ın yarısına ve gerekse sonuna kadar imamların hepsi tûl ile med ederler. Tûl'un en azı da iki buçuk elif miktarıdır. Çoğunda dört elif miktarı med ederler. Bu risâlede ayrıca imâle edilecek kelimeler, hemzenin medd-i bedeli, vasl ve vakf halinde okunuşları, lâm-ı ta'rif olan kelimelerde vâki olduklarında kıraat tarzı gibi konular ele alınmıştır. Yine bu çalışmada Fâtiha sûresi ile ilgili bir başlık açmış ve şöyle bir not düşmüştür: “Parantez içerisine alınan âyetler *Zübdetü'l-ırfân* eserinin metin kısmında olanlardır. Parantez içinde olmayanlar şerh ve tafsilattır”. Bakara sûresinden de ilk ayetten başlamak üzere bazı âyetler üzerindeki kıraat farklılıklarına temas etmiş; sekte, idgâm, hemzenin tebdili, hemzenin nakli, hemzenin ıskâtı ve revm gibi konulara değinmiştir. Bkz. Âşikkutlu, *Aşere Vücuhatı Üzerine Bazı Kaideler Mısır Tariki Şeyh Atâullah Mesleki*, byy., ts., s. 1-8.

²³ Bkz. Âşikkutlu, *Tayyibe'nin Elfâz Ma'nası*, byy., ts., s. 1.

eserinin birinci cildinin ilk elli dört sayfası tercüme edilmiştir. Kitap, *Kur'an ve Kırâat* olarak isimlendirilmiştir.²⁴

Literal tercüme esasına göre yapılan bu çalışmada, İbnü'l-Cezerî'nin konu başlığı yapmadan ele aldığı meselelere başlıklar verilerek okuyucunun istifadesine sunulmuştur. Metinde geçen âyetlerin sûre isimleri ve âyet numaraları verilmiş, ayrıca hadislerin tahrîci de yapılmıştır. Zaman zaman cümleler arası ayrılarak bağımsız bir tercüme cihetine de gidilmiştir.²⁵ Zikri geçen ve tanınmayan kıraât âlimlerinin dipnotlarda kısa bir tanıtımı yapılmış, bazılarının vefât tarihlerine de işaret edilmiştir.²⁶ İbnü'l-Cezerî'nin sadece kitap ismi verip, müelliflerinden bahsetmediği yerlerde mütercim tarafından eserlerin müelliflerine de yer verilmiştir.²⁷ Bazı yerlerde asıl metinde uzunca geçen sened zincirinin tamamına yer verilmemiş, birkaç isimle yetinilmiştir.²⁸

İbnü'l-Cezerî'nin en önemli eserlerinden olan *en-Neşr*'in ilk elli dört sayfasının tercüme edilerek araştırmacıların istifadesine sunulan bu kitap, güzel bir çalışma olmuştur. Sade ve anlaşılır bir dille çevirisi yapılmış, asıl metinde karışık olarak işlenen konulara üst ve alt başlıklar konularak tasnifi yapılmıştır.²⁹

Kitabın birinci bölümü ile ikinci bölümü arasında bir dengesizlik göze çarpmaktadır. İlk bölüm 9-154, ikinci bölüm ise 155-163 sayfa aralığından oluşmaktadır. Birinci bölümde ele alınan ve tercüme edilen konulara bakıldığında çalışmanın tamamlandığı izlenimi görülürken, ikinci bölümde sanki devam etme niyeti ile başlanılan konuya birdenbire son verilmiştir. Halbuki İbnü'l-Cezerî, ilk elli dört sayfada ele aldığı konuları noktalamamış ve bu konulara bağlı olarak çalışmasını yüz doksan sekizinci sayfaya kadar devam ettirmiştir. Dolayısıyla ikinci bölüm başlığı altında tercümeyle başlanmış fakat tamamlanmadan yarıda bırakılmış izlenimi vermektedir.

2. 4. M. Sadi Çögenli,

Mukaddimetü'l-Cezerî ve Tercümesi, byy., ts.

İbnü'l-Cezerî'nin tecvid konuları hakkında öz bilgileri ihtiva eden *Mukaddime* adlı eserinin tercümesidir. Tercüme kısmı yirmi dört sayfadan ibarettir. Harflerin mahreçleri, sıfatları, tecvidin önemi, *râ* harfinin hükmü (ince ve kalın okunması) gibi konularla başlayan eser, revm ve işmâm konusuyla son bulmuştur. Beyitlerde geçen ve âyetlerden alınan kelimelerin hangi sûrelere ait olduğu ve âyet numaraları mütercim tarafından dipnotlarda verilmiştir.³⁰

Özel gayretlerle Arapça metniyle birlikte basılan bu eserin baskı yeri ve tarihi olmamakla birlikte sadece 1. Baskı 2000 şeklinde bir bilgiye yer verilmiştir. Bu verilen

²⁴ Bkz. Prof. Dr. Abdülmecit Okçu, *İbnü'l-Cezerî Kur'an ve Kırâat*, Ekev Yayınları, Erzurum 2001.

²⁵ Bkz. Okçu, *Kur'an ve Kırâat*, s. 10.

²⁶ Bkz. Okçu, *Kur'an ve Kırâat*, s. 13, 17, 28-30.

²⁷ Bkz. Okçu, *Kur'an ve Kırâat*, s. 10.

²⁸ Bkz. Okçu, *Kur'an ve Kırâat*, s. 11.

²⁹ İlk baskısı 2001 yılında yapılan bu kitabın piyasada mevcudu bulunmamaktadır. Biz de kendi özel gayretlerimizle kitabın yazarı ile iletişime geçerek bir nüshasına ulaşabildik. Bu konuda gerekli yardımı esirgemeyen hocamıza teşekkürü bir borç biliriz.

³⁰ Bkz. M. Sadi Çögenli, *Mukaddimetü'l-Cezerî ve Tercümesi*, byy., ts., s. 6 ve devamı.

rakamdan kastedilen eserin adet sayısı mı yoksa baskı yılı mı olduğu tam olarak anlaşılmamaktadır.

2. 5. Hüseyin Harputoğlu,

Kur'an Okuyan ve Okutanlara Rehber Mukaddime-i Cezerî, Tereke Yayınevi, İstanbul 2013.

İbnü'l-Cezerî'nin tecvidle ilgili *Mukaddime* adlı eserinin tercümesidir. Harputoğlu önsözde, 1961 yılında Mehmet Âşıkutlu hocadan ders okuduğu esnada bu eserle ilgili notlar aldığını ve bu risâleyi ileride tercüme etme niyetini taşıdığını kendisi ifade etmiştir. Tam olarak *Mukaddime*'yi hangi yılda tercüme ettiği bilgisine ise sahip değiliz. Önsöz'den sonra İbnü'l-Cezerî'nin hayatı hakkında çok kısa bir bilgi vermiştir.³¹ Daha sonra 109 beyitlik bu eserin tercümesini yapmış ve sonuna da konuları içeren bir fihrist ilave etmiştir.

Yazar, *Mukaddime*'yi tercüme etmekle birlikte gerek gördüğü yerlerde bazı açıklamalar da yapmıştır. Bu açıklamaları tercüme ettiği beyitlerin hemen arkasından parantez içerisinde göstermiştir. Bazen de not kaydı düşerek açıklamalarını göstermiştir.³²

Tercüme dikkatle tahlil edildiğinde birtakım eksik yönlerinin olduğu görülecektir. İlk başta eserin ismini Risâle-i Cezerî şeklinde vermesi okuyucunun zihninde bir karışıklığa neden olmaktadır. Çünkü bu eser *Mukaddime* olarak bilinmektedir, risâle şeklinde bir başlıkla nüshası da yoktur. Tercümede dil ve imlâ hatalarının yanı sıra çeviri hataları da vardır. Zira bazı yerlerde tercih edilen ifadeler düzgün bir tercüme olma özelliğinden uzaktır. Ayrıca tercümesi yapılan bazı beyitlerde hangi harflerin mahreç tanımının yapıldığı açık bir şekilde ifade edilememiştir. Örneğin *fâ* harfinin mahreciyle ilgili aşağıda metnini vereceğimiz beyit tercüme edilirken, işaret ettiğimiz bu ve benzeri hatalar görülecektir.

مِنْ طَرَفَيْهِمَا وَمِنْ بَطْنِ الشَّعْفَةِ فَأَلْفًا مَعَ اطْرَافِ التَّنَائِيَا الْمُشْرِفَةِ

“Her ikisiyle (yani, yukarıdaki izah gibi). Dudak karnından üst seniyye dışlarının uçları ile beraber yapılır.” şeklindeki bir tercüme hem kapalı hem de düzgün bir tercüme değildir.³³ Daha anlaşılır bir tercüme şu şekilde olabilirdi: “Fâ (harfinin mahreci), dil ucu ve üst iki ön diş uçlarıyla birlikte dudağın iç kısmındadır.”

Ayrıca *zâl* ve *sâ* harflerini vererek ذ ve ث ince ise kalın olarak okunacaktır, şeklinde yanlış bir bilgiye yer verilmiştir.³⁴

İbnü'l-Cezerî hakkında Ömer Örtlek'e ait bir başka eserden de bahsedilmektedir.³⁵ Birinci baskısı 2012 yılında yapılan ancak piyasada bulunmayan, sadece sosyal medya aracılığıyla haberdar olduğumuz bu esere ulaşamadığımızı belirtmek isterim.³⁶

³¹ Bkz. Hüseyin Harputoğlu, *Kuran Okuyan ve Okutanlara Rehber Mukaddime-i Cezerî*, Tereke Yayınevi, İstanbul 2013, s. 6-9.

³² Bkz. Harputoğlu, *Kuran Okuyan ve Okutanlara Rehber Mukaddime-i Cezerî*, s. 11-12.

³³ Bkz. Harputoğlu, *Kuran Okuyan ve Okutanlara Rehber Mukaddime-i Cezerî*, s. 16.

³⁴ Harputoğlu, *Kuran Okuyan ve Okutanlara Rehber Mukaddime-i Cezerî*, s. 16.

³⁵ Ömer Örtlek, *Kur'an-ı Kerim'in On Okunuş Tarz-ı Vücuhi*, Kitabı Hayat Yayınevi, İstanbul 2012.

³⁶ Bkz. <https://www.milligazete.com.tr/haber/1089175/kiraat-il-asr-ilk-kez-turkce-yayinlandi>.

“Kur’an-ı Kerim’in On Okunuş Tarz-ı Vücuhu” adlı çalışmanın, İbnü’l-Cezerî’nin, *Kırââtî’l-‘aşr* adlı eserinin Türkçe’ye tercümesi olduğu³⁷ şeklindeki bilginin, araştırmamız neticesinde yanlış olduğu ortaya çıkmıştır. Doğrusunun ise *el-Mühezzeb* adlı eserin³⁸ tercümesi olduğudur.

3. Tezler

3. 1. Mustafa Öztürk,

“Muhammed b. el-Cezerî ve et-Temhîd fî İlmi’t-Tecvîd”, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Bursa 1981.

Tez iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İbnü’l-Cezerî’nin kısaca hayatı işlenmiştir. İsmi, lakabı, künyesi, nisbesi, seyahatleri, ilmi meşguliyeti, hocaları ve görevleri ele alınmış, ayrıca çocukları, talebeleri ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde ise müellifin *et-Temhîd fî ilmi’tecvîd* adlı eserinin üç nüshası karşılaştırılarak tenkitli tanıtımı yapılmıştır.³⁹ Bu kısım, o günkü imkanlar elverişli olmadığı için yazarın bizzat kendi el yazısı ile kaleme alınmıştır. Ayrıca eserin muhtevasına temas edilmiş ve tahkikinde başvurulacak kaynaklara yer verilmiştir. Bu bölümde bibliyografya da yer almaktadır. Arapça metinde geçen âyet ve hadislerin fihristi çıkarılmıştır. Yine Arapça metinde geçen konu başlıkları Türkçe’ye tercüme edilmiş ve sayfa numaraları verilmiştir. Bölümün sonunda da karma index’le birlikte *et-Temhîd fî ilmi’tecvîd*’in fihristi yapılmıştır.

3. 2. Mehmet Savan,

“İbnü’l-Cezerî’nin (v.833/1429) Hadis İlmindeki Yeri”, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010.

Tez iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İbnü’l-Cezerî’nin hayatı, ilmî kişiliği ve eserleri işlenmiş ve bir değerlendirme yapılmıştır. İkinci bölümde ana başlık olarak İbnü’l-Cezerî’nin Hadis ilmindeki yeri, hadis öğrenimi, hocaları, arkadaşları, talebeleri, eserleri, bazı eserlerinin incelenmesi ve yine hadis usûlü konularına yaklaşımından bahsedilmiştir.

3. 3. İsmail Işık,

“İbnü’l Cezerî ve Câmîu’l-Esânîd Adlı Eseri”, *MÜSBE*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

Tez iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İbnü’l-Cezerî’nin hayatı, seyahatleri, ilmî şahsiyeti, hocaları, talebeleri ve eserleri işlenmiştir. İkinci bölümde ise *Câmîu’l-Esânîd* adlı eserin tahkiki ve tanıtımı yapılmıştır.

³⁷ Bkz. <https://www.milligazete.com.tr/haber/1089175/kiraat-il-asr-ilk-kez-turkce-yayinlandi>. Cezerî’nin en meşhur kitabı *Kırâât-ıl Aşr* ilk kez Türkçeye tercüme edildi. Asıl ismi Şemse Şemseddin olan Cezerî’nin en meşhur kitabı *Kırââtî’l Aşr* Türkçeye ilk kez Ömer Örtlek tarafından tercüme edildi. Ayrıca bkz. <https://www.pinterest.com/pin/453878468674964169/>. İbni Cezerî’nin ‘Kıraat Aşr’-ı Türkçe’de Kıraat âlimi Muhammed bin Muhammed Şemseddin İbni Cezerî’nin en meşhur kitabı “Kıraat-ıl Aşr” ilk kez Türkçeye tercüme edildi. Ömer Örtlek tarafından Türkçeye kazandırılan kitap “Kur’an-ı Kerim’in On Okunuş Tarz-ı Vücuhu” adı ile *Kitab-ı Hayat* yayınlarından okurların hizmetine sunuldu.

³⁸ Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Mühezzeb fî’l-kırââtî’l-‘aşr ve tevcîhihâ min tarîkı tayyibeti’n-neşr*, Mektebetü’l-Ezheriyye, Kahire 1997.

³⁹ Reşit Efendi, Kılıç Ali Paşa ve Topkapı nüshaları dikkate alınarak eserin edisyon kritiği yapılmıştır.

3. 4. Nihat Şahin,

“Muhammed b. Muhammed el-Cezerî'nin Sîretü'n-Nebi Adlı Eseri ve Analizi”, *DEÜSBE*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2013.

İbnü'l-Cezerî'nin İzmir Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi'ne kayıtlı yazma eseri esas alınan bu tez çalışması dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İbnü'l-Cezerî'nin hayatı, eserleri, siyerde kullandığı kaynaklar; ikinci bölümde İbnü'l-Cezerî'nin eserine göre Mekke dönemi, üçüncü bölümde İbnü'l-Cezerî'nin eserine göre hicret ve Medine dönemi işlenmiş, dördüncü bölümde ise eserin Arapça metin şerhi olduğu gibi konulmuştur.

4. Makaleler

4. 1. Recep Akakuş,

“İlm-i Kıraât Otoritelerinden: İmam Cezerî ve Torunu Kasım Paşa”, *DİD*, Ankara 1990, cilt, 26, sayı: 4, s. 3-31.

Akakuş, bu makalede isminden de anlaşılacağı üzere İmam Cezerî ve torunu Kasım Paşa şeklinde iki konuyu ele almıştır. İlk konuda İbnü'l-Cezerî'nin hayatı, ilim tahsili, seyahatleri, resmi görevleri, yetiştirdiği talebeleri, kıraâtle ilgili eserleri gibi konuları işlemiştir.

İbnü'l-Cezerî'nin çocukları konusunda Akakuş'un vermiş olduğu bilgilerle A. Osman Yüksel'in vermiş olduğu bilgiler arasında tenâkuz vardır. Örneğin Akakuş, Mehmed Çelebi'yi Cezerî'nin beş erkek çocuğundan en küçüğü olarak vermiştir. İsmi Mehmed Çelebi künyesinin ise Ebü'l-Hayr Muhammed olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁰ Yüksel'in vermiş olduğu bilgilerde ise İbnü'l-Cezerî'nin bu isimde bir oğlunun olmadığı görülmektedir.⁴¹ Yüksel, Mehmed Çelebi'nin, İbnü'l-Cezerî'nin ikinci oğlu olan Ebü'l-Hayr Muhammed'in oğlu olduğunu ifade etmiştir.⁴²

Akakuş'un vermiş olduğu bilginin yanlış olduğu ortadadır. Kaynaklarda İbnü'l-Cezerî'nin, Mehmed Çelebi namında bir oğlunun olmadığı kesindir. Kasım Paşa maddesini yazan Erünsal da Kasım Paşa'nın Cezerî'nin torunu olduğunu belirtmiştir.⁴³

Ayrıca İbnü'l-Cezerî'nin hayatını konu edinen çalışmalara bakıldığında çocukları konusunda farklı tespitlerin olduğu görülecektir. Yüksel ve Akakuş'a göre İbnü'l-Cezerî'nin beş erkek ve üç kız olmak üzere toplam sekiz çocuğu olduğu ifade edilirken, madde yazarı Altıkulaç'ın vermiş olduğu bilgiye göre ise altı erkek ve dört kız olmak üzere toplam on çocuğunun olduğu ifade edilmiştir. Sadece üç erkek çocuğunun isimlerine yer verilmiş, diğerlerinden bahsedilmemiştir.⁴⁴ Işık ise beş oğlu dört kızı şeklinde çocuklarının sayısını dokuz olarak vermiştir.⁴⁵

⁴⁰ Recep Akakuş, “İlm-i Kıraat Otoritelerinden: İmam Cezerî ve Torunu Kasım Paşa”, *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara 1990, cilt, 26, sayı: 4, s. 23.

⁴¹ Cezerî'nin çocukları için bkz. A. Osman Yüksel, *Ulûmu'l-Kur'an Kaynaklarından Cezerî ve Tayyibesi*, İstanbul 1993, s. 35-36. 1. Ebü'l-Feth Muhammed (ö. 814/1411) 2. Ebü'l-Hayr Muhammed (ö. 867/1429) 3. Ebü Bekr Ahmed (ö. 859/1454) 4. Ebü'l-Fadl İshak (ö. Verilmemiş) 5. Ebü'l-Beka İsmâil (ö. Verilmemiş). 6. Fâtıma 7. Âişe 8. Selmâ.

⁴² Yüksel, *age*, s. 17.

⁴³ İsmail E. Erünsal, “Kasım Paşa, Cezerî”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2001, XXIV, 545-546.

⁴⁴ Tayyar Altıkulaç, “İbnü'l-Cezerî”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1999, XX, 551-557.

⁴⁵ Cezerî'nin beş erkek dört kız olmak üzere dokuz tane çocuğunun olduğunu anlıyoruz. Bunlardan büyük oğlu Ebü'l Feth Muhammed el-Cezerî eş-Şâfî (814/1411), ikinci oğlu Ebü'l Hayr Muhammed b. Muhammed el-Cezerî

İkinci başlıkta ise İbnü'l-Cezerî'nin torunu olan Kasım Paşa konusu işlenmiştir. Ancak burada yazar, Kasım Paşa hakkında hayatıyla ilgili tatmin edici bir bilgiye yer vermemiştir. Üstelik başlıkta Kasım Paşa yer almasına nazaran yazar ondan ziyade babası Mehmed Çelebi'den bahsetmiştir. Çalışmada Kasım Paşa'nın yapmış olduğu hizmetler ele alınmıştır. Özellikle İstanbul Cağaloğlu ve Eyüp semtlerinde yapmış olduğu câmiler, medreseler ve çeşmeler gibi hayrî hizmetlere temas etmiştir. Ömrünün son yıllarında Bursa'ya yerleşmesinden dolayı orada da medrese, hamam ve mekteb gibi hayrat hizmetleri olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶ Ayrıca bu makalede tarihte Kasım Paşa olarak bilinen diğer şahsiyetlerden bahsedilmiştir.

4. 2. Dr. Ali Osman Yüksel,

“İbnü'l-Cezerî'nin "Tayyibetu'n-neşr'i ve Özellikleri”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, SAYI: 7-8-9-10 1989-1990-1991-1992, İstanbul 1995.

Bu makale, yazarın yine kendi çalışması olan *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* adlı kitap çalışmasının üçüncü bölümünün sadeleştirilmiş halidir. Yazar, ilk önce *Tayyibe* üzerine yapılan şerhler ve bu eser hakkında şârihlerin övgü dolu sözlerine yer vermiştir. Böylelikle *Tayyibe*'nin şerh edilmesine duyulan ihtiyaca ve bunun önemine vurgu yapmıştır.⁴⁷ İkinci olarak *Tayyibe*'de geçen tariklerden bahsedilmiştir. Bu çerçevede tarik kelimesinin kıraât bakımından teknik tanımı yapılmış⁴⁸, ardından kıraât ilminde râvilerin râvileri anlamında tarıklara yer verilmiştir.⁴⁹ Kitabındaki bilgilere ilaveten yazarın, tarik konusunu bu makalede daha kapsamlı ve metodik olarak işlediğini görmekteyiz.

Yazar, bu çalışmada ayrıca kıraât ilminde meslekler konusunu incelemiş, çalışmasının nihayetinde *Tayyibe*'nin özelliklerini îzah edip, eserde geçen şiirleri Türkçe'ye tercüme

(789/1387), üçüncü oğlu Ebu Bekr Ahmed b. Muhammed el-Cezerî (859/1454)'dir. Bunlardan başka Ebü'l-Beka İsmâîl el-Cezerî ile Ebu'l Fadl İshâk el-Cezerî adında iki oğlu daha vardır. Kızlarının isimleri ise Fatıma, Şeyma, Selma ve Hatice'dir. Taşköprüzade'nin verdiği bilgiye göre bütün evlatları Kur'an ve hadis hâfızdırlar. Muhammed Mutî ise bunların dışında Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. el-Cezerî isimli bir oğlundan daha bahseder. Bu oğlunun başka bir isim değil Ebu Bekir Muhammed ismindeki oğlu olduğunu zannediyoruz. Çünkü Gaye ve Taşköprüzade gibi kaynaklarda bu isimde bir oğluna rastlayamadık. Bkz. İsmail Işık, İbnü'l Cezerî ve Câmîu'l-Esânîd Adlı Eseri”, *MÜSBE*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s. 8.

⁴⁶ Akakuş, agm, s. 25-26.

⁴⁷ Bkz. Dr. Ali Osman Yüksel, “İbnü'l-Cezerî'nin "Tayyibetu'n-neşr'i ve Özellikleri”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, SAYI: 7-8-9-10 1989-1990-1991-1992, İstanbul 1995, s. 277-286.

⁴⁸ Bir kıra'at bilgisi eğer, bu dalda "İmam" mertebesinde olan bir alime atfedilirse, bunun adına "Kıra'at" denir. O bilgi eğer, o imamın rivayetleriyle meşgul olan bir talebesine nisbet edilirse, bunun adı da "Rivayet" olur. Aynı bilgi eğer, bu talebe dediğimiz alimin talebelerine izafe edilirse, işte buna "Tarik" ismi verilir. Artık, ne kadar aşağı giderse gitsin, bu isim değişmez. Demek oluyor ki "Kıra'at"; İmam ve Mukrî anlamına da kullanılan Karî'nin rivayetleri; Rivayet, Karî'nin talebelerinin yaptığı nakiller; Tarik da, -tabir caiz ise- 2.3. ve daha sonraki alimlerin yaptığı rivayetlerdir. Bkz. Yüksel, “İbnü'l-Cezerî'nin "Tayyibetu'n-neşr'i ve Özellikleri”, s. 287.

⁴⁹ Daha basit bir ifade ile Tarik'in iki anlamı vardır: 1) Bir kıra'at imamının, ilk râvilerinden sonra yer alan ve rivayet zincirinde, bu ilklerden rivayette bulunan alimler ve bunların, Kur'an vücuhâtı olarak rivayet ettikleri teleffuz olayları. 2) Bir eğitim ve öğretim metodu olarak, özellikle Kıra'at alimlerinin, zorunlu veya ihtiyarî bir şekilde, Kıra'at İlmi derslerini anlatırken takib ettikleri program, müfredat ya da herhangi bir kıra'at kitabının muhtevâsından veya bu zikredilenlere, öğretimin sıhhatine yönelik olarak yapılan metod ilave ve eksiltmelerdir. İşte bunlardan bazıları: 1- İnfırad Tariki. (Tek tek okutma usulü). 2- Cemu'l-cümü'. (Birden başlayıp, her hatme bir hatim ilave yöntemi) 3- İndırac Tariki. (Bütün Kârî ve Ravileri birlikte okutma yolu) 4- Seba Tariki. (Yedi kıra'at in muhtevalı kitapları okutma işi) 5- Aşera Tariki. (On kıra' at muhtevalı kitapları okutma olayı) 6- Takrib Tariki (Özellikle Tayyibe'yi okutma mes'elesi) 7- Mısır Tariki (Şatıbiyye Tariki). 8- İstanbul Tariki (Teysir Tariki). Bkz. Yüksel, “İbnü'l-Cezerî'nin "Tayyibetu'n-neşr'i ve Özellikleri”, s. 287. Not: Tarik-Senet konusunda daha detaylı bilgi için Fırat ve Adıgüzel'in çalışmalarına bakılabilir. Bkz. Mehmet Adıgüzel, “Kıraat İlminde Tarik-Senet Boyutu ve Konu İle İlgili Telif Edilen Eserler”, *AÜİFD*, 2001, sayı: 16, s. 233-257; Yavuz Fırat, “Kıraat İlmi ve Tarikler”, *EÜİFD*, 2011, sayı: 13, s. 37-55.

etmiştir. *Tayyibe* hakkında eserin Ülkemizde yapılan en kapsamlı çalışma olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte bu makalede yer yer ifade bozuklukları ve sunum metodundaki eksiklikleri görmek mümkündür.

4. 3. Yaşar Akaslan,

“Bir İlm-i Kırâat Klasîği: Tayyibetü'n-Neşr Fi'l-Kırââti'l-'Aşr”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 17, Sayı 3, 2017, ss.277-310.

Makalede, İbnü'l-Cezerî'nin eserlerinden olan *Tayyibetü'n-neşr fi'l-kırââti'l-'aşr* adlı eserinin tanıtımı yapılmıştır. Okuyucunun daha rahat ezberlemesi ve akılda tutabilmesi için manzum hale getirilen bir kitap olduğuna işaret edilmiştir. Akaslan, *Tayyibe*'nin muhtevasıyla birlikte bölümleri ve edebî yapısını incelemiştir. Edebî yapısı başlığı altında şiirsel özelliği ve şiirde kullanılan hareketlerin sâkin olması, harf hazifleri, hareke hazifleri, memdûd-maksûr değişiklikleri, teşdîd ve tahfif gibi zarurete dayanan teknik yönlerinden bahsedilmiştir.

Makalede ayrıca eserde kullanılan ıstılâh ve remizler hakkında bilgi verilmiştir. Remiz ve ıstılâh başlıkları örneklerle detaylandırılarak, okuyucunun bu konuda aydınlatılması hedeflenmiştir. Daha önce Yüksel tarafından aynı konuda bir makale daha tafsilatlı bir şekilde yazılmıştır. Muhteva ve yöntem bakımından hemen hemen aynı olan ikinci çalışmaya niçin ihtiyaç duyulduğuna dair herhangi bir açıklama ise yoktur.⁵⁰

4. 4. Selahattin Öz,

“İbnü'l-Cezerî'nin Mukaddime'sinin Mehmed Emin Tokâdî'ye Ait Manzum Tercümesi ve Değerlendirilmesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2015/1, c. 14, sayı: 27, ss. 147-181.

Bu makalede Öz, M. Emin Tokadî'nin *Mukaddime* üzerine yapılan şerhlerle ilgili tahkik çalışmasını inceleyip, latinize etmiştir. Dört nüshayı karşılaştırarak aralarındaki farklara temas etmiştir. Nüshalar arasındaki farklılıkların şu alanlarda ortaya çıktığını tespit etmiştir. Bazı nüshalarda tekil ifadelerin çoğul, ma'lum olanların meçhul şeklinde ifade edildiğini ortaya koymuştur. İkinci bir durum olarak ise yazım hatalarının olduğuna işaret etmiştir. Ayrıca İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime*'sinde olmayan bazı konulara girdiğini söylemiştir. Örneğin, harflerin mahreçlerinin on yedi olduğu bilgisini İbnü'l-Cezerî'nin, Halil b. Ahmed'den aldığını Tokadî ileri sürmüştü, ancak Öz, bu bilgiye kendisinin ulaşamadığını ifade etmiştir.⁵¹ Lâzimi sıfatların on yedi olduğunu Tokadî ifade etmiş fakat *Mukaddime*'de bu bilginin olmadığını beyan etmiştir.⁵² Bir başka husus ise *Mukaddime*'nin metninde olup da Tokadî'nin değinmediği konular olduğuna yer vermiştir. Örneğin, metinde *kâf* harfinin mahreciyle ilgili fevk ifadesi geçtiğini ancak şerhte buna işaret edilmediğini ifade etmiştir.⁵³

⁵⁰ Bu makalede *Tayyibe* üzerine yapılan şerhler başlığı da olabilirdi. Anlaşılması zor olan *Tayyibe*'nin şerhleri başlığı altında okuyucunun en çok müracaat etmesi gereken şerhlerin böylelikle hangileri olduğu sonucuna varılabildi.

⁵¹ Selahattin Öz, “İbnü'l-Cezerî'nin Mukaddime'sinin Mehmed Emin Tokâdî'ye Ait Manzum tercümesi ve Değerlendirilmesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2015/1, c. 14, sayı: 27, s. 153.

⁵² Selahattin Öz, “İbnü'l-Cezerî'nin Mukaddime'sinin Mehmed Emin Tokâdî'ye Ait Manzum tercümesi ve Değerlendirilmesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2015/1, c. 14, sayı: 27, s. 153.

⁵³ Selahattin Öz, İbnü'l-Cezerî'nin Mukaddime'sinin Mehmed Emin Tokâdî'ye Ait Manzum tercümesi ve Değerlendirilmesi, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2015/1, c. 14, sayı: 27, s. 157, 160.

Makale, İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime*'si üzerine yapılan şerhlerden Emin Tokâdi'ye ait manzum tercümesini ele almaktadır. *Mukaddime*'nin iyi anlaşılması konusunda yapılan şerhlerden birisidir. Eser latinize edilmiş fakat gerek Arapça gerekse Farsça kelimeler günümüz Türkçesine aktarılmamıştır. Dipnotlarda bazı kelimelerin îzahı yapılmış olsa da bu yeterli olmamıştır. Günümüz okuyucularının istifade edeceği bir tercüme değildir. Zaten anlaşılması zor olan *Mukaddime*'nin yine anlaşılması güç olan eski Türkçe dediğimiz Osmanlıca ile aktarılmış olması ilim açısından elbette değeri olan bir çalışmadır. Ancak maksada ulaştırma hususunda anlaşılır bir Türkçe ile dile getirilmediği için hedefe götüren bir çalışma olmamıştır diyebiliriz.

Şârihin, tercümeyle bağlı kalarak bu çalışmayı yapmış olacağı düşüncesinden hareketle bu şekilde yetinildiği düşünülebilir. Ancak *Mukaddime*'de anlaşılmayan yerlerin, bu şerhi de temele alarak açıklamaları yapılsaydı daha iyi olurdu kanaatindeyiz. Bir başka husus ise Emin Tokâdi'nin hayatıyla ilgili bir bilgi yer almamaktadır. Sadece doğum ve ölüm tarihleri verilmiştir. Hayatı kısaca verilseydi daha güzel bir çalışma olurdu.

4. 5. Alaaddin Saleh,

“İbnü'l-Cezerî'nin Tüme Varım Metodu Çerçevesinde Yedi Harf Meselesine Bakışı”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2017/4, Sayı:29, s.501-526.

Çalışma Arapça olarak kaleme alınmıştır. Baştan şunu ifade edelim ki makalenin hem başlığı hem de Arapça öz kısmı doğru bir şekilde tercüme edilememiştir.⁵⁴ Tamamen serbest bir şekilde tercüme yapılmış, yazarın özet kısmında hedeflediği ve ortaya koymak istediği maksat ise tercümede yansıtılmamıştır. Hatta metinde olmayan ilave cümleler tercümede yer almaktadır. Örneğin “İbnü'l-Cezerî (ö.833/1429) tüme varım metodunu kullanmak suretiyle hadis ve kıraât ilimleri açısından problematik bir konu olan “yedi harf” meselesini açıklığa kavuşturmayı hedeflemiştir”⁵⁵ şeklindeki tercüme, asıl metinde yoktur.

Bu makalenin giriş kısmında yazar ahurf-i seb'a hakkında malumat vermektedir. Başta Taberî (ö. 310/923) olmak üzere Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838), Ebû Hâtim es-Sicistânî (ö. 255/869), Zerkeşî (ö. 794/1392) ve Süyûtî (ö. 911/1505) gibi alimlerin konu hakkındaki görüşlerini verdikten sonra İbnü'l-Cezerî'nin, ahurf-i seb'a konusundaki yorumunu vermiş ve ona göre yedi harften maksadın yedi vecih olduğunu vurgulamıştır.⁵⁶ Bunları da şu şekilde özetlemiştir:

A. Harflerde Değişiklik

Harflerde olan değişikliğin dört kısım olduğunu ifade etmiştir.

1. İmlâ biçiminin aynı olup, mananın değiştiği fer'i harflerdeki değişiklikler. *Melik/mâlik* kelimesi gibi. 2. İmlâ biçiminin aynı olup, mananın değiştiği aslî harflerdeki

⁵⁴Makalenin orijinal başlığı şöyledir: “تطبيقية تمثيلية دراسة السبعة الاحرف لة مسأ فى الجزري ابن عند الاستقراء المنهج” Bu başlık “Yedi Harf Problemi Konusunda İbnü'l-Cezerî'nin Tüme Varım Metodu Hakkında Uygulamalı Bir Çalışma” şeklinde olabilirdi.

⁵⁵ Alaaddin Saleh, İbnü'l-Cezerî'nin Tüme Varım Metodu Çerçevesinde Yedi Harf Meselesine Bakışı, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2017/4, Sayı:29, s.501.

⁵⁶ Alaaddin Saleh, İbnü'l-Cezerî'nin Tüme Varım Metodu Çerçevesinde Yedi Harf Meselesine Bakışı, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2017/4, Sayı:29, s.505.

değişiklikler. Örnek *ezelle-ezâle* gibi. 3. Aslî harflerde hem yazı hem de mana değişiklikleri. *Fes'av-femû* gibi. 4. Harflerde mana aynı fakat yazı değişiklikleri olanlar. *Şîrât-sîrât* gibi.

B. Harekelerde Değişiklik

Bunun da iki gurup olduğunu beyan etmiştir.

1. Harekeyle birlikte mana değişikliği olan kelimeler. *Velâ tûs'el-velâ tes'el*⁵⁷ gibi. 2. Yazı aynı olup, mana ve hareke değişikliği olanlar. *Yahsebuhum-yahsibuhum*⁵⁸ gibi.

C. Takdim-Te'hir Değişikliği

*Ve câet sekratu'l-mevti bilhakq-Ve câet sekratu'l-hakki bi'l-mevt*⁵⁹ gibi.

D. İsbat-Hazif Değişikliği

*Velein rudidtu ilâ rabbî leecidenne hayran minhâ-hayran minhuma;*⁶⁰ *Ve kâlû't-tehazallâhu veledâ-kâlû't-tehazallâhu veledâ*⁶¹ gibi.

5. Ansiklopedi Maddeleri

Tayyar Altıkulaç,

“İbnü'l-Cezerî”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1999, XX, 551-557.

İbnü'l-Cezerî hakkında derli toplu bilgi veren en faydalı çalışmalardan biri olduğunu ifade edebiliriz. Doğumundan vefât tarihine kadar geçen hayatı muhtasar bir şekilde ele alınan bu maddede özellikle İbnü'l-Cezerî'nin ilim aldığı hocalarından bahsedilmiştir.

İbnü'l-Cezerî maddesinde, hac ve ilim için yaptığı seyahatlerine yer verilmiştir. İlk hac seferinde Medine Harem-i şerif imamı olan Ebû Abdillâh Muhammed b. Sâlih'ten cem' usûlüyle kıraât okuduğu, ilim tahsili için Mısır'a gidip orada Ebû Bekir İbnü'l-Cündî (ö. 769/1368)'den yine cem' usûlü ile kıraât tedris ettiği belirtilmiştir. Ayrıca Mısır'da kıraât-i seb'a okuduğu bilgisine yer verilmiştir. Dımaşk'a döndükten bir müddet sonra tekrar tahsilini tamamlamak için Mısır'a gittiği ve İbnü's-Sâîğ (ö. 776/1375)'den 'aşereyi, Ebû Muhammed b. Abdurrahman b. Bağdâdî'den on kıraâtle birlikte İbn Muhaysın (ö. 123/741), A'meş (ö. 148/765) ve Hasan-ı Basrî (ö. 110/728)'nin kıraâtlerini okuduğu belirtilmiştir. Toplamda kırktan fazla kıraat hocası olduğu, kıraât ilmiyle birlikte hadis, fıkıh ve diğer ilimleri de tahsil ettiğine temas edilmiştir.⁶²

Bu çalışmada İbnü'l-Cezerî'nin ifa ettiği görevler, adına açılan ilim merkezleri, okuttuğu dersler, yetiştirdiği talebeler ve geride bıraktığı eserleri detaylı bir şekilde ele alınmış, Anadolu'ya gelişi ve Ülkemizde başlattığı kıraât ilmi hareketine de yer verilmiştir. Burada İbnü'l-Cezerî'nin kıraâtçiliği yanında hadis konusunda da uzman olduğu vurgulanmış gerek kıraât gerekse hadis alanında olsun isnadı dinin rüknü saydığıının altı çizilmiştir. İslam

⁵⁷ Bakara 2/119

⁵⁸ Bakara 2/273; İbn Kesîr, Nâfî, Ebû Amr ve Kisâi sîn harfinin kesresi ile *yahsibuhum* şeklinde okumuşlardır. Bkz. Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî, *Kitâbü's-Seb'a*, Kahire: Dârü'l-meârif, 1972, s. 191.

⁵⁹ Kâf 50/19

⁶⁰ Kehf 18/36

⁶¹ Bakara 2/116

⁶² Tayyar Altıkulaç, “İbnü'l-Cezerî”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1999, XX, 551-557.

ülkelerinde özellikle Türkiye’de kıraât ilminde korunan icâzet senedindeki zincirin, İbnü'l-Cezerî’ye dayandığı dolayısıyla Hz. Peygamber’e kadar ulaşan sened zincirinin onda toplanmasına dikkatler çekilmiştir.

Mütevâtir olarak kabul edilen yedi kıraâte ilaveten üç kıraâti ekleyerek sahih kıraâtlerin İbnü'l-Cezerî’nin gayretleriyle on kıraâte ulaştığı ve günümüze kadar da o şekilde bu ilmin tahsilinin yapıldığına öncülük ettiğine yer verilmiştir.

6. Tebliğler

6. 1. Dr. Ali Osman Yüksel,

Meşhur Kıraât Alimi: İbnü'l-Cezerî, Hz. Nuh’tan Günümüze Cizre Sempozyumu, Cizre Kaymakamlığı, 1999.

Cizre Kaymakamlığı tarafından düzenlenen Hz. Nuh’tan Günümüze Cizre Sempozyumu’nda, Yüksel tarafından sunulan “Meşhur Kıraât Âlimi: İbnü'l-Cezerî” başlıklı bir tebliğdir. Sempozyumda sunulan tebliğler M. Sait Özervarlı tarafından yayına hazırlanmış ve Güzel Sanatlar Matbaası’na 1999 yılında İstanbul’da basılmıştır.

Tebliğde İbnü'l-Cezerî’nin tahsili, seyahatleri, talebeleri ve eserleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Bu çalışmanın yazarın daha önce yapmış olduğu doktora çalışmasından alındığı anlaşılmaktadır. Kitap olarak basılan bu eserden farklı olarak tebliğde kayda değer herhangi bir malumat ise yer almamaktadır.

Tebliğin girişinde Cizre nisbesinden hareketle söz Cezerizâde Kâsım Paşa’ya getirilmiş ve konuyla ilgisi olmadığı halde Kasım Paşa’nın İbnü'l-Cezerî’ye dayanan soy kütüğü ile devam etmiştir. Girişte asıl konunun öznesi olan İbnü'l-Cezerî yerine bu şahıstan bahsedilmiş olması, konuyla ilgisi olmayan zâit bir malumdur.⁶³ Bu durum, bazı sadeleştirmeler yapılarak üretilen bu tebliğin doktora eserinden alıntılandığı fikrimizi desteklemektedir.

6. 2. Osman Demir,

Cizreli Bir Âlimden Âhirette Kurtuluş Reçeteleri; İbnü'l-Cezerî ve ez-Zehrü'l-Fâih Adlı Eseri, Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu, 14–16 Mayıs 2010.

Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri arasında yer alan bu tebliğ iki başlıktan oluşmaktadır. Birinci başlıkta İbnü'l-Cezerî’nin kısaca hayatı ve eserlerine yer verilmiş, ikinci başlıkta ise İbnü'l-Cezerî’nin *ez-Zehrü'l-Fâih* adlı eserinde yer alan konulara temas edilmiştir. İbnü'l-Cezerî’nin bu eserinde kullandığı âyet ve hadislerle işaret edilmiş, eserin muhtevasına yer verilmiş ve özet bir tanıtımı yapılmıştır.

7. Diğer

7. 1. Ali Osman Yüksel,

Büyük Kıraât Üstadı İbnü'l-Cezerî, Altınoluk Dergisi, Haziran 1987, Sayı: 016, Sayfa: 043.

Dört sayfalık bu çalışmada İbnü'l-Cezerî’nin kısaca hayatı işlenmiştir. Doğumu, eğitimi, bazı eserleri ve seyahatleri şeklinde özetlenebilecek bu yazıda müellifin kısa hayat

⁶³ Dr. Ali Osman Yüksel, Meşhur Kıraat Alimi: İbnü'l-Cezerî, Hz. Nuh’tan Günümüze Cizre Sempozyumu, Cizre Kaymakamlığı, 1999, s. 111-1112.

hikayesi ele alınmıştır. Seyahatleri hakkında bilgi verilirken Antakya yerine sehven Antalya yazıldığı ise dikkatlerden kaçmamıştır.

Ayrı bir başlık altında tasavvufla olan ilgisi anlatılmıştır. Bizzat kendisi tarafından dile getirilen ve Hz. Peygamber'e kadar ulaşan sohbet silsilesinde kimlerin olduğu paylaşılmış, İbnü'l-Cezerî'nin tasavvufla olan irtibatına vurgu yapılmıştır.⁶⁴

7. 2. Yaşar Akaslan,

İbnü'l-Cezerî, Diyanet Aylık Dergi, Nisan 2007

Yazar bu çalışmasında İbnü'l-Cezerî hakkında Diyanet Aylık Dergisinin İz Bırakanlar köşesinde iki sayfalık bir yazı kaleme almıştır. Dolayısıyla biz buna köşe yazısı diyebiliriz.

Bu yazıda müellifin sadece hayatı hakkında kısa bir bilgi yer almaktadır. Doğumuyla başlayan hayat safhası ele alınmış, kısmen seyahatlerine değinilmiş ve Yıldırım Beyazıt'ın davetiyle Anadolu'ya gelmesine yer verilmiştir. Onun adına Ulu Camii'nde yapılan Dâru'l-kurrâ'dan ve burada kıraât alanında talebe yetiştirmesinden bahsedilmiştir. Katıldığı savaşlar ve hac yolculuklarına da yer verilen bu çalışma, İbnü'l-Cezerî hakkında yapılmış kısa bir tanıtımdan öte geçmemektedir.⁶⁵

8. Çalışılmayan Eserleri

İbnü'l-Cezerî'nin kıraât alanında çalışılmamış olan eserlerinden en önemlilerini şu şekilde özetleyebiliriz: *el-Beyân fî hattı Osmân*, *el-Beyân li müteşâbihi'l-Kur'ân*, *Beyânu Müteşâbihi'l-Kur'ân bi mâ nezele'l-murîdu fî zilâlihî hayrân*, *ed-Dürretü'l-mudîe*, *Gâyetü'l-mehera fî'z-ziyâde ale'l-'aşera*, *Hidâyetü'l-mehera fî tetimmeti kırâati'l-'aşera*, *Müncidü'l-mukriîn ve Mürşidü't-tâlibîn*, *et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd*, *Tahbirü't-teysîr fî'l-kırâati'l-'aşr*, *Takribü'n-neşr fî'l-kırâati'l-'aşr*, *et-Takyîd fî'l-hulfi beyne's-şâtubiyyeti ve't-tecrîd*, *et-Tevcîhât alâ usûli'l-kırâat*, *el-İhtidâu ilâ mârifetil-vakfi ve'l-ibtidâ*, *el-I'lâm fî ahkâmi'l-idgâm*, *Ithâfu'l-mehera fî tetimmeti'l-'aşera*, *Kifâyetü'l-elmeî*, *el-Mebsût fî'l-kırâat*, *Naẓmu'l-hidâye fî tetimmeti'l-'aşera*, *Nihâyetu'd-dirâyât fî esmâi ricâli'l-kırâat*, *Risâle fî'l-vakfi ale'l-hemzeti li Hamze ve Hişâm*, *Şerhu minhâci'l-kâsûîn*, *'Ikdu's-semîn fî erbeîne mesâili'l-müşkile fî'l-kırâat*.

İbnü'l-Cezerî'nin, *en-Neşr*,⁶⁶ *Ṭayyibe*,⁶⁷ *et-Temhîd*,⁶⁸ *Câmiu Esânîd*⁶⁹ ve *Muḳaddime*⁷⁰ adlı eserleri hakkında yapılan çalışmalar olduğunu bilmekteyiz. Bununla birlikte yapılan çalışmalar *Ṭayyibe* ve *Muḳaddime* etrafında dönüp durmuştur. Yazarları ve yaptıkları

⁶⁴ Bkz. Ali Osman Yüksel, Büyük Kıraat Üstadı İbnü'l-Cezerî, Altınoluk Dergisi, 1987 Haziran, Sayı: 016, Sayfa: 043.

⁶⁵ Bkz. Yaşar Akaslan, İbnü'l-Cezerî, Diyanet Aylık Dergi, Nisan 2007, s. 54-55.

⁶⁶ Prof. Dr. Abdulmecit Okçu, *İbnü'l-Cezerî Kur'an ve Kırâat*, Ekev Yayınları, Erzurum 2001.

⁶⁷ Mehmet Rüştü Âşikkutlu, *Şerh ve Hâşiyeli Ṭayyibe*, byy., ts; Mehmet Rüştü Âşikkutlu, *Ṭayyibe'nin Elfâz Ma'nası*; Dr. A. Osman Yüksel, "İbnu'l-Cezerî'nin "Ṭayyibetu'n-neşr'i ve Özellikleri", Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, SAYI: 7-8-9-10 1989-1990-1991-1992, İstanbul 1995; Dr. Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Ṭayyibetu'n-Neşr*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2016; Yaşar Akaslan, "Bir İlm-i Kırâat Klasîği: Ṭayyibetu'n-Neşr Fi'l-Kırâati'l-'Aşr", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt 17, Sayı 3, 2017, ss.277-310.

⁶⁸ Mustafa Öztürk, "Muhammed b. el-Cezerî ve et-Temhîd fî İlmi't-Tecvîd", Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Bursa 1981.

⁶⁹ İsmail Işık, İbnü'l Cezerî ve Câmiu'l-Esânîd Adlı Eseri", *MÜSBE*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

⁷⁰ M. Sadi Çögenli, *Muḳaddimetü'l-Cezerî ve Tercümesi*, byy., ts; Hüseyin Harputoğlu, Kuran Okuyan ve Okutanlara Rehber Mukaddime-i Cezerî, Tereke Yayınevi, İstanbul 2013.

çalışmalar hakkında ilgili başlıklar altında detaylı bilgi verilmiştir. Kıraât alanında geride bıraktığı eserlerin sayısına bakılacak olursa onun eserleri hakkında Ülkemizde yapılan çalışmaların adedinin çok az olduğu görülür. İbnü'l-Cezerî'nin kıraât ilmiyle ilgili düşünceleri, kıraâtın usûl ve teknik yönleriyle ilgili tespitleri hakkında bağımsız araştırmalar bir çalışma hariç mevcut değildir.⁷¹

Yaptığımız araştırma neticesinde İbnü'l-Cezerî'nin kıraât alanındaki eserlerinin tamamı hakkında detaylı bir çalışma yapılmadığı gibi hadis, tabakât, siyer ve diğer alanlarda yazmış olduğu eserlerle ilgili de kapsamlı bir çalışma yapılmadığı sonucuna ulaşmış bulunmaktayız.

B. Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi

1. Hayatı Hakkında

İbnü'l-Cezerî'nin hayatı hakkında derli toplu ve müstakil bir çalışma yoktur. Müellifin ele alınan herhangi bir eseriyle ilgili yapılan çalışmaların, genelde birinci bölümünde hayatıyla ilgili malumat verilmiştir. İşte bu konuda yapılan çalışmalar sırasıyla Âşikkutlu, Öztürk, Yüksel, Okçu, Şahin, Savan ve Işık'ın eserleridir.

Âşikkutlu'nun çalışmasının hedefinde *Tayyibe* adlı eserdeki beyitlerin açıklaması olduğu için hayatı hakkında çok öz bilgilere yer vermiştir. Bu bakımdan hayatıyla ilgili tüm detaylar onun çalışmasında yer almamaktadır. Dolayısıyla İbnü'l-Cezerî'nin hayatı hakkında ilk çalışma olarak Mustafa Öztürk'ün “Muhammed b. el-Cezerî ve et-Temhîd fi İlmi't-Tecvîd” adlı doktora tezini gösterebiliriz. Tezin birinci bölümünde İbnü'l-Cezerî'nin hayatı işlenmiştir.⁷² İkinci bölümde ise *et-Temhîd* adlı eserinin edisyon kritiği yapılmış, konu başlıkları dilimize tercüme edilerek içindekiler kısmı oluşturulmuştur.

Ulusal Tez Merkezi ve İSAM'da kopyası bulunmayan bu tezin bir nüshası sadece Uludağ Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde yer almaktadır. O dönemin imkanları doğrultusunda çok ince bir kağıda daktilo ile yazıldığı için kullanım açısından elverişli değildir. Bazı yerler okunamamakta, kimi yerler ise silinmiş vaziyettedir. Hatalı yazılan yerlerde kelimenin üzerine çarpı işareti konularak okuyucunun dikkatine sunulmuştur. Tezin çoğaltılması hususunda yalnız yüzde onluk gibi bir kısma izin verildiğinden tezdin istifade etme oranı da sınırlıdır.⁷³ Örneğin, bu çalışma ilk olmasına rağmen Ülkemizde İbnü'l-Cezerî hakkında daha sonra yapılan çalışmalarda bu teze atıfların yapılmadığını görmekteyiz.⁷⁴

İbnü'l-Cezerî'nin hayatı hakkında ikinci bir çalışma olarak Ali Osman Yüksel'in *Ulûmu'l-Kur'an Kaynaklarından İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* adlı eserini sayabiliriz. Yukarıda eserin içeriği hakkında bilgi verdiğimiz için burada bu çalışmayla ilgili farklı bir

⁷¹ Alaaddin Saleh, “İbnü'l-Cezerî'nin Tüme Varım Metodu Çerçevesinde Yedi Harf Meselesine Bakışı”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2017/4, Sayı:29, s.501-526.

⁷² Bkz. Mustafa Öztürk, “Muhammed b. el-Cezerî ve et-Temhîd fi İlmi't-Tecvîd” Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Bursa 1981, s. 1-41.

⁷³ Tez'in yazarı Mustafa Öztürk'le iletişim kurulmuş ve eserin çoğu kısmını elde etme imkânı olmuştur. Ayrıca çalışma hakkında şifâhi bilgiler de elde edilmiştir. İlk çalışmadan sonra tez üzerinde yeni bir çalışmanın yapılmadığı bilgisine ulaşılmıştır. İbnü'l-Cezerî'nin hayatı ve *et-Temhîd* adlı eserinin tenkitli çalışmasının yer aldığı bu tezin, günümüz imkanlarıyla yeniden yazılması, Arapça metnin elektronik ortamda yazılması, ayrıca dil ve imlâ hatalarının tashih edilerek araştırmacıların istifadesine sunulmasının faydalı olacağı kanaatindeyiz.

⁷⁴ Bkz. Mehmet Savan, “İbnü'l-Cezerî'nin (v.833/1429) Hadis İlmindeki Yeri”, *SÜSBE*, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010; İsmail Işık, İbnü'l Cezerî ve Câmîu'l-Esânîd Adlı Eseri”, *MÜSBE*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

yaklaşım ile konuyu ele alacağız. İçerik hakkında daha önce bilgi verdiğimizden dolayı burada daha çok metod ve çerçevesiyle ilgili bazı tespitlerde bulunmak istiyoruz.

Eser, İbnü'l-Cezerî hakkında çok zengin kaynaktan istifade edilmesi bakımından takdire şayandır. Bununla birlikte kitabın başlığı, konuların tasnifi, dil kuralları ve üslûp açısından oldukça sıkıntılıdır. Çalışma kitap formatından ziyade basılmış tez görünümündedir. Başlık, içindikiler, konu başlıkları, üst ve alt başlıklar,⁷⁵ dipnot usûlü araştırma teknikleri itibariyle akademik değildir. Dil kuralları açısından ise sayılamayacak kadar hata vardır.

Öncelikle birinci baskıda “Ulûmu'l-Kur'an Kaynaklarından Cezerî” tarzındaki başlık teknik olarak yanlıştır. Zira Cezerî, Ulumu'l-Kur'an kaynaklarından değildir. Nitekim bu şekilde bir başlığın hatalı olduğu anlaşılmış olacak ki 2016 yılında yapılan üçüncü baskıda eserin başlığı *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* olarak değişmiştir. Üstelik müellif hemen bütün kaynaklarda İbn Cezerî diye değil, İbnü'l-Cezerî şeklinde geçer.

İlk baskıdan daha geniş olan bu çalışmaya bazı ilaveler yapılmıştır. İlk bölümde Kıraât İlmine Genel Bir Bakış başlığı altında Kıraât ilminin diğer ilimler arasındaki yeri, değeri, Kur'an'ın tarifleri, Kur'an'ın indirilmesi, yedi harf, Kur'an'ın yazılması, mushaf haline getirilmesi, kıraât ilminin tedvini gibi yüz kırk üç sayfayı bulan yeni konular eklenmiştir. Aslında bu konulara yer verilerek kitabın hacmi genişletilmiş ve ana konudan uzaklaşmıştır. Ayrıca ilk baskıda olduğu gibi son baskıda da dil kuralları açısından tashih yoluna gidilmemiş, kısaltmalar ve önsöz başta olmak üzere birçok hatayla birlikte basılmıştır. Örneğin kısaltmalarda Abdullah ismi yerine Ab., Ahmed yerine Ah., Celle Teâla yerine ct., Efendi yerine Ef., Mahmut yerine Mah., Muhammed yerine Muh., İbn yerine İ., Kur'an-ı Kerim yerine KKÖS., ve devamının devamı yerine vdd. gibi pratikte uygulanmayan bir şekilde vermesi doğru olmamıştır.⁷⁶

Üçüncü baskının kitaplaştırılma formatı ilk baskıya nazaran daha düzenli bir hale dönüştürülmüş ise de gereksiz konulara yer verilmiş olması, çalışmanın ana hedefinden kaydığı izlenimi vermektedir. İbnü'l-Cezerî'nin hayatı ve Tayyibe adlı eseri şeklinde temel iki başlıkta konular ele alınıp, düzenli bir şekilde işlenmiş olsaydı hem daha faydalı hem de kitabın başlığına da uyan bir çalışma olurdu.

Büyük bir emek sonucunda ortaya çıkan bu çalışmanın yeni baştan bir düzenleme ile okuyucuyla buluşturulmasının faydalı olacağı kanaatindeyiz. Sayılamayacak kadar yazım hatalarının yanında yine konularının dağınık olarak işlenmiş olması eseri akıcı olmaktan çıkarmıştır. Doktora tezinin genişletilerek kitap haline getirildiği bu eserde hemen öne çıkan hatalara bakılırsa son baskısının bile iyi bir şekilde tedkik edilmediği anlaşılacaktır. Zira kitabın üçüncü bölümünde tezin üçüncü bölümü şeklinde bir açıklama yapılmış olması tez görünümünden çıkılmadığı izlenimi vermektedir.⁷⁷

İlk baskı ile son baskı arasında bilgi karışıklığı da dikkatleri çekmektedir. Örneğin *Tayyibe* üzerine yapılan çalışmalar başlığı altında ilk baskıda *en-Neşr* adlı eserinin *Tayyibe*'den önce yazıldığı bilgisi yer alırken, son baskıda tam tersi durumdan bahsedilmiştir.⁷⁸ Ayrıca ifade

⁷⁵ Konu başlıkları dağınık. Örneğin birinci baskıda Cezerî'nin Hayatından Kesitler başlığının hemen altında Ulumu'l-Kur'an, Oryantalistler ve Oryantalizm diye bir alt başlık var ki böyle bir başlık kitapta müstakil olarak da işlenmemiştir.

⁷⁶ Dr. Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2016, s. 18-19.

⁷⁷ Bkz. Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, s. 241.

⁷⁸ Bkz. Yüksel, *Ulumu'l-Kur'an Kaynaklarından Cezerî ve Tayyibesi*, s. 104.

bozuklukları da dile getirilmek istenen fikri anlaşılmasız kılmaktadır. Örnek olması bakımından ifadeleri aynen aktararak şu cümlesini vermek istiyoruz. “Tayyibe üzerine yapılan ikinci çalışma da yine İbnü'l-Cezerî'ye aittir. Ancak bu çalışma, Tayyibe'den önce değil sonra doğmuştur. Çünkü İbnü'l-Cezerî, 769'da ve Bursa'da, en-Neşru fi'l-kıraati'l-Aşr isimli eserini yazdıktan sonra, işte bu büyük eseri, Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kıraati'l-Aşr olarak ta manzum bir halde ihtisar etmiştir.”⁷⁹

Üçüncü baskının eksiklikleri yanında ilk baskıya göre faydalı ve müspet yönleri de vardır. Örneğin ilk baskıda karışık ve daha kısa bir şekilde anlatılan ilmî seyahatleri konusu burada daha derli toplu olarak işlenmiştir. İbnü'l-Cezerî'nin yapmış olduğu ilmî seyahatlerinin tamamına yer verilmiştir.⁸⁰ Eserleri hakkında verilen malumat birinci baskıdaki bilgilere nazaran daha tafsilatlıdır. En önemlisi de kitabın başlığına uygun olarak İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibe* adlı eserinin tam olarak tanıtımının yapılarak tercüme edilmiş olmasıdır. Yazar, *Tayyibe*'nin en önemli şerhlerinden olan Nüveyrî'nin şerhini esas alarak *Tayyibe*'nin beyitlerini tercüme etmiştir.⁸¹ Her ne kadar tercümede serbest bir yol izlenmiş olsa da faydalı bir çalışma olmuştur. Müellif ayrıca beyitlerde işlenen konulara başlıklar koyarak okuyucunun konuları daha iyi bir şekilde anlamasına yardımcı olmuş, kıraât vücûhatlarıyla ilgili bilgileri şema ve tablo halinde açıklamıştır.

Hayatı hakkında üçüncü bir çalışma da yine müstakil olmayıp, Mehmet Savan'ın, İbnü'l-Cezerî'nin (v.833/1429) Hadis İlmindeki Yeri adlı Yüksek Lisans tezinin ilk bölümünden ibarettir. Savan, İbnü'l-Cezerî'nin hayatını güzel bir çerçevede işlemiştir, diyebiliriz. Başlıklar düzenli, üst-alt başlıklar uyumlu ve tasnif açısından daha teknik olduğu görülmektedir.

Dördüncü bir çalışma İsmail Işık'ın, İbnü'l Cezerî ve Câmiu'l-Esânîd Adlı Eseri”, Yüksek Lisans Tezidir. İlk bölümde İbnü'l-Cezerî'nin hayatı işlenmiştir. Kitabın orijinal ismi Câmiu Esânîd'dir. Bu çalışmada ise nüsha farklılığı olup olmadığına değinilmemiş ve doğrudan Câmiu'l-Esânîd şeklinde verilmiştir.⁸² Tez yazarının kendinden önceki çalışmalardan istifade ettiği ancak farklı bilgiler içermeyen bu çalışmada müellifin biyografisinin düzenli ve uyumlu başlıklar halinde işlenmiş olduğu görülmektedir.

Beşinci bir çalışmaya gelince bu da Şahin'in, “Muhammed b. Muhammed el-Cezerî'nin Sîretü'n-Nebi Adlı Eseri ve Analizi” adlı Yüksek Lisans tezidir ki burada İbnü'l-Cezerî'nin hayatı çok kısa bir şekilde işlenmiştir.⁸³

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle İbnü'l-Cezerî'nin sadece hayatını ele alan müstakil bir çalışmanın olmadığı görülmektedir. Bütün yapılan çalışmalar onun hayatından ziyade bir eseriyle ilgili olduğundan biyografisi ile ilgili kısım sınırlı olmuştur. Ya da genel

⁷⁹ Bkz. Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, s. 251.

⁸⁰ Bkz. Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, s. 152-157.

⁸¹ Bkz. Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, s. 253-423.

⁸² Eseri tahkik eden Ahmed b. Hamûd b. Humeyyid er-Ruveysî ise her iki şekilde yani Câmiu-Esânîd ve Câmiu'l-Esânîd nüshalarının olduğuna temas etmiştir. Hatta *Câmiu'l-Esânîd fi'l-kıraât* şeklinde bir isimle bu kitabın İbnü'l-Cezerî'ye ait olmasının kolay bir şekilde anlaşılmasını dolayısıyla *Câmiu-Esânîd-i İbni'l-Cezerî fi'l-kıraât* şeklinde olmasının daha doğru olacağını benimsemiş bu yüzden de kısaca kitabın ismini *Câmiu-Esânîd* olarak yazmış, dipnotlarda ise hep *Câmiu-Esânîd-i İbni'l-Cezerî* şeklinde vermiştir. Bkz. İbnü'l Cezerî, *Câmiu'l-Esânîd*, thk. Ahmed b. Hamûd b. Humeyyid er-Ruveysî, Dârü'l-me'sûr, Beyrut, 2015, s. 13.

⁸³ Bkz. Nihat Şahin, “Muhammed b. Muhammed el-Cezerî'nin Sîretü'n-Nebi Adlı Eseri ve Analizi”, Eseri ve Analizi”, *DEÜSBE*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2013, s. 3-5.

kıraât konusunun işlendiği araştırmalarda önemine binaen İbnü'l-Cezerî'nin hayatına da kısaca temas edilmiştir.⁸⁴ Bu bakımdan yaşadığımız coğrafyaya kıraât ilminin girmesine vesile olan ilk kişinin hayatıyla ilgili müstakil bir çalışmanın yapılmasını önemli kılmaktadır.

2. Eserleri

İbnü'l-Cezerî'nin yüze yakın eserinden bahsedilmektedir.⁸⁵ Eserleri hakkında yapılan çalışmaların sayısı ise oldukça azdır. Bütün eserleri gibi kıraâtla ilgili eserleri de tam olarak çalışılmamıştır. Onunla ilgili birtakım araştırmalar yapılmış olmakla birlikte kıraât ilmi alanında önemli şahsiyetlerden olan ve geride kıymetli eserler bırakan İbnü'l-Cezerî için yeterli sayılmaz.

Örneğin, kıraât alanında *en-Neşr* adlı eserinin tercüme edilerek ilim dünyasıyla buluşturulamaması kendi Ülkemizde yapılan çalışmalar bakımından önemli bir eksiklik. Çünkü bu eser, İbnü'l-Cezerî'nin kıraât konusundaki bütün birikimini ortaya koyduğu bir çalışmadır. İslam dünyasında yaygın olarak kullanılan bu eserin girişinde müellif, Kur'an'ın ve onu okuyanların faziletiyle ilgili geniş bir malumat vererek kitabını yazmaya başlamıştır.⁸⁶ Kur'an'ın toplanması,⁸⁷ istinsahı⁸⁸ ve ilk dönemden itibaren Kur'an hocaları⁸⁹ konularıyla Kur'an tarihi bilgisi vermiştir. Kıraât hakkında bilgi vererek sahih ve şâz kıraâtleri açıklamıştır.⁹⁰ Kıraât-i seb'a'nın ne olduğu ve bu konudaki tartışmaları, ayrıca ahruv-ı seb'a hadisini mufassal bir şekilde işlemiştir.⁹¹ Kur'an'ın Mushaf haline getirilmesi, Osman Mushafı'nın önemi gibi konulara yer vermiştir.⁹²

Eserin birinci cildinin ilk elli dört sayfasının Okçu tarafından tercüme edilmiş olması önemlidir. Ancak eserin tamamı hakkında yapılmış bir çalışma mevcut olmadığından, bu eserle ilgili yeni bir çalışma yapma ihtiyacını doğurmaktadır. Halbuki bu eserde İbnü'l-Cezerî salt kıraât bilgisi vermemiştir. Başta kıraâtin çıkış noktasından başlayarak kendi yaşadığı döneme kadarki serüveni ele aldığı bu çalışmada, kıraâtin dayandığı temel kaynaklarla ilgili geniş bir malumat da vermiştir.⁹³ En önemlisi ise, kıraât farklılıklarının makâsıdı diyebileceğimiz hikmet yönlerine temas etmiş olmasıdır.⁹⁴ Başta *istiâze* ve *besmele* konusuyla başlatmış olduğu kıraât farklılıklarının sahih referanslarını gözler önüne sermiş, öteden beri devam eden uygulamalardan örnekler vererek konuyu neticeye bağlamıştır.⁹⁵

Yine o, kıraât imamlarından naklettiği bilgileri sadece aktarmakla yetinmemiş, ilmî izahlarını yapmıştır. Bunu yaparken de ilk önce rivayete önem vermiştir. Başta farklı kıraâtlerle ilgili Kur'an ayetlerinden deliller getirmiş ve varsa hadislerle bu metodunu desteklemiştir. Örneğin, *istiâzenin* kıraâtiyle alakalı Kur'an'da geçen *âle e'ûzu billâhi* (Bakara 2/67), *âlet innî e'ûzu bi'r-rahmâni* (Meryem 19/18), *Ve'kul rabbi e'ûzu bike* (Mü'minun 23/97), *feste'iz*

⁸⁴ Bu konuda bkz. Abdulhamit Birışık, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, Emin Yayınları, Bursa 2014, s. 107-111.

⁸⁵ Bkz. Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, s.201-203. Ayrıca bkz. Abdulhamit Birışık, *Kıraat İlmi Ve Tarihi*, Emin Yayınları, Bursa 2014, s. 107-111.

⁸⁶ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 1-6.

⁸⁷ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 7.

⁸⁸ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 7.

⁸⁹ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 8.

⁹⁰ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 9-10.

⁹¹ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 13-32.

⁹² Bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 32-33.

⁹³ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 9-98.

⁹⁴ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 52-53.

⁹⁵ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 243-248.

billâh(i) (Fussilet 41/36) ve *Ķul e'ûzu* (Felak 113/1) gibi âyetlerdeki kullanımlardan yola çıkarak konuyu işlemiştir.⁹⁶ Arkasından dil/lügat kullanımlarından deliller getirerek ilgili kıraâti savunmuştur. Hikmetlerini açıklarken aynı metodun yanı sıra akla müracaat ederek kıyastan istifade etmiştir. Şöyle ki *istiâzenin*, telbiye ve bayram namazlarının tekbirlerine kıyasla cehrî okunmasının, kıraâtın bir şiarı olduğunu savunmuştur. İyi bir mudakkik olan İbnü'l-Cezerî'nin, bazı kıraât âlimlerini eleştirdiğine de şahit olmaktayız. Hatta bunu yaparken Ebû Şâme'nin "ilmin afeti takliddir" sözünü kendisine şiar edindiğini görmekteyiz.⁹⁷

İşte kıraât konusunda bu ve benzeri önemli düşüncelerinin yer aldığı bu eseri hakkında detaylı bir çalışmanın yapılmamış olması önemli bir eksiklikler. Daha da önemlisi İbnü'l-Cezerî'nin kıraât disiplini, kıraât geleneği ve bu alanda sağlamış olduğu yeniliklerle ilgili yani teknik konulardaki düşünceleri hakkında müstakil çalışmaların olmaması büyük bir eksiklikler. Dolayısıyla kıraâtte otorite olarak kabul edilen İbnü'l-Cezerî'nin hayatının müstakil olarak ele alınması ve tafsilatlı bir şekilde yeniden yazılması teklifimizdir. Ayrıca kıraât kaynaklarından uygun ve mümkün olanlarının dilimize tercüme edilmesi elzemdir.

İbnü'l-Cezerî'nin ikinci önemli bir çalışması *Ķâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ* adlı eseridir. Eser, G. Bergstraesser tarafından tahkiki yapılmış ve iki cilt halinde basılmıştır.⁹⁸ Bu önemli çalışmada yaklaşık dört bin (3955) kıraât âliminin biyografisi işlenmiştir. Arap harflerinin alfabetik sırasına göre isimler sıralanmış ve hayat hikayeleri hakkında kısa bilgilere yer verilmiştir. Dili akıcı ve kolay olan bu eser hakkında da Ülkemizde bir çalışma mevcut değildir.

Müellifin üçüncü önemli bir çalışması *Müncidü'l-mukrîn ve mürşidü't-tâlibîn*'dir. Eserin Ali b. Muhammed el-İmrân tarafından tahkiki yapılmıştır. Altı ana bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde kıraât, kâri, mukrî ve bu iki konuya taalluk eden kâri-i mübtedî, müntehi, kârinin bilmesi gereken ilimler ve mukrî olmanın şartları gibi diğer meseleler işlenmiştir.⁹⁹ İkinci bölümde sahih, mütevâtir ve şâz kıraât konuları ele alınmıştır. Mütevâtir kıraâtın şartları, sahih kıraâtın kısımları, şâz kıraâtın tanımı ve okunma keyfiyeti, namazda okunduğu takdirde bu namazın geçerli olup olmadığı, bu hususta âlimlerin görüşleri gibi konular işlenmiştir.¹⁰⁰ Üçüncü bölümde kıraât-i 'aşera konusu detaylı bir şekilde işlenmiştir. Kıraât konusunda yazılan eserlere yer verilmiştir.¹⁰¹ Dördüncü bölümde kıraât-ı 'aşera'yı okuyan ve kendi dönemine kadar bu geleneği sürdüren imamlardan on beşinci tabakaya kadar olanlardan, bölgelere göre kimlerin meşhur olduklarına yer vermiştir.¹⁰² Beşinci bölümde kıraâtlar hakkında geçmiş âlimlerin görüşlerine ve sözlerine yer vermiştir.¹⁰³ Altıncı bölümde 'aşera'nın bir kısmının ahruv-ı seb'a'dan olduğuna dair konulara, ayrıca kıraâtlerin ferş ve usûl olarak mütevâtir olduğu görüşüne yer vermiştir.¹⁰⁴

Konularını kısa bir şekilde özetlemeye çalıştığımız bu eser hakkında Ülkemizde detaylı bir çalışma yapılmamış olması gerçekten önemli bir eksiklikler.

⁹⁶ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 243-252.

⁹⁷ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 253-255.

⁹⁸ İbnü'l-Cezerî, *Ķâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, thk. G. Bergstraesser, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1971.

⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukrîn*, s. 49-78.

¹⁰⁰ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukrîn*, s. 79-93.

¹⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukrîn*, s. 101-111.

¹⁰² İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukrîn*, s. 113-164.

¹⁰³ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukrîn*, s. 165-179.

¹⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukrîn*, s. 181-226.

İbnü'l-Cezerî'nin dördüncü önemli bir çalışması ise *Câmiu-Esânîd*'dir. Ahmed b. Hamûd b. Humeyyid er-Ruveysî tarafından tahkik edilmiş ve basılmıştır.¹⁰⁵ Eser, İbnü'l-Cezerî'nin hayatı hakkında en geniş malumatı içermektedir. Kendi kalemiyle hayatını, okuduğu hocalarını, ilmî müzakerelerini ve en önemlisi de istifade ettiği bütün kaynaklarını ele aldığı bir çalışmadır. Eserin Ülkemizde tam anlamıyla çalışılmamış olması büyük bir eksikliklerdir. Sadece yukarıda da işaret ettiğimiz gibi onunla ilgili bir Yüksek Lisans çalışması vardır ki o da eserin edisyon kritiği şeklinde yapılan bir çalışmadır.¹⁰⁶ Evvela bu çalışmanın ilk bölümünde İbnü'l-Cezerî'nin hayatını sistematik bir şekilde işlediğini ve beğendiğimizi ifade etmiştik. Ancak ikinci bölümde *Câmiu-Esânîd*'in tahkiki konusunda eksiklerin olduğu da dikkatlerden kaçmamıştır. Yazar sadece iki nüshasının mevcut olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁷ Tahkik açısından iki nüsha yeterli midir? Elbette güzel bir çalışmanın ortaya konması için iki nüshanın karşılaştırılarak edisyon kritik yapılması yeterli değildir. İkinci olarak eserde geçen hadislerin incelenmesi şeklinde bir başlık açılmış ve hadisler metinleriyle birlikte alınmıştır. Bazı hadisler tercüme edilmiş ancak çoğu tercüme edilmemiştir. Yine konu Arapça metinlerin olduğu gibi aktarımı ile bitmiş, başlıkla uyumlu olacak hiçbir inceleme ya da değerlendirme yapılmamıştır.¹⁰⁸

Temel kaynak eserlerin tercüme edilmesi meselesinin ilim adamları arasında tartışmalı bir konu olduğu bilinen bir gerçektir. Başka bir ifadeyle “bazı eserler vardır ki kendi dilinde kalmalı başka bir dile tercüme edilmemelidir” görüşü hâkimdir. “Araştırmacılar bizzat o dili öğrenip orijinal kaynağından bilgiyi elde etmelidir, bu gibi eserlerin tercüme edilmesinin bir faydası yoktur” şeklinde yaklaşımlar da vardır.

Konuya İbnü'l-Cezerî'nin eserleri açısından bakacak olursak sadece *en-Neşr* adlı eseri bu fikrin kapsamına girmektedir. Bunun dışında bütün çalışmalarının Türkçe'ye tercüme edilmesi kanaatimize göre uygun ve elzemdir. Hatta *en-Neşr* adlı eserinin tamamının da tercüme edilmesi kanaatimize göre faydalı olacaktır. *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ* ve *Câmiu-Esânîd* gibi eserleri tabakat kitapları sınıfından olduğu için mutlaka dilimize kazandırılması kıraât ilmiyle uğraşanlar için kolaylık sağlayacaktır.

3. Teknik Konular

İbnü'l Cezerî'nin kıraât disiplini, kıraât geleneği ve bu alanda sağlamış olduğu yenilikler müstakil konular olarak işlenebilecek teknik konulardır. Sadece hayatı ve eser tanıtımı arasında birkaç kelime ile onun kıraât geleneğini geçiştirmek, ilim dünyasında eksik bir alan olarak dikkatlerimizi çekmektedir. Bu konu üzerine araştırmalarımızı yoğunlaştırdığımızda, İbnü'l-Cezerî'nin kıraâtın teknik alanlarıyla ilgili düşüncelerinin (en azından kendi ülkemizdeki çalışmalara baktığımız zaman) tam olarak gün yüzüne çıkarılmadığını tespit etmiş durumdayız. Bunun birçok sebebi olabilir. Bize göre en önemlisi M. Emin Maşalı'nın¹⁰⁹ da işaret ettiği gibi Ülkemizde sürdürülen eğitimlerde kıraât konusunda

¹⁰⁵ İbnü'l Cezerî, *Câmiu'-Esânîd*, thk. Ahmed b. Hamûd b. Humeyyid er-Ruveysî, Dârü'l-me'sûr, Beyrut, 2015.

¹⁰⁶ İsmail Işık, İbnü'l Cezerî ve *Câmiu'l-Esânîd* Adlı Eseri”, *MÛSBE*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

¹⁰⁷ Süleymaniye Kütüphanesi, Daru'l Mesnevi, no: 11'de kayıtlı bulunan ve Abdullah b. Mübarek el-Mühtedi ismindeki bir şahıs tarafından istinsah edilen nüshadır. Eserin ikinci nüshası ise, Dr. Emel Esin Kütüphanesi, numara: 415'de kayıtlı bulunan ve Osman Besim tarafından Süleymaniye'deki eserden istinsah edilen nüshadır. Bkz. Işık, İbnü'l Cezerî ve *Câmiu'l-Esânîd* Adlı Eseri”, s. 73.

¹⁰⁸ Bkz. Işık, İbnü'l Cezerî ve *Câmiu'l-Esânîd* Adlı Eseri”, s. 57-67.

¹⁰⁹ Prof. Dr. M. Emin Maşalı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

çok az eserden istifade etmiş olmamız ve sınırlı kaynakları kullanmamızdır.¹¹⁰ Kıraât alanında önemli çalışmalar yapan Mehmet Dağ'da¹¹¹ dolaylı olarak aynı noktaya dikkatleri çekmektedir.¹¹²

Yukarıda da kısaca işaret ettiğimiz gibi İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* adlı eserinde teknik konularla ilgili bilgi yeterince vardır. Bunlar müstakil konu başlığı altında araştırmacıları beklemektedir. İbnü'l-Cezerî'nin mütevâtir ve şâz kıraât kavramlarına bakışı, sahih kıraât anlayışı, sahih kıraâtlerin alanı ve benzeri konuları gösterebiliriz. Mesela kendinden önceki yapılan çalışmalara göre onun sahih kıraâtlerin alanını genişletmiş olması kıraât ilmi açısından oldukça önemlidir.¹¹³ Özellikle onun kıraât geleneğinin oluşmasında İbn Mücâhid (ö. 324/936), Dâni (ö. 444/1053) ve Şâtübî (ö. 590/1194)'nin rolü nedir? Onların eserlerinden¹¹⁴ hangi oranda istifade etmiştir? Bu üç kıraât uzmanının ve istifade ettiği diğer âlimlerin tezlerine karşı anti tezleri var mıdır? şeklindeki konularda kıyas metoduyla yapılacak çalışmalar, kanaatimize göre bizlere İbnü'l-Cezerî'yi daha iyi tanıttacaktır.

Yine İbnü'l-Cezerî'nin kendi yaşadığı dönemde mütedavil olan bütün eserlere ulaşmış olması ve onları baştan sona kadar tedkik etmesi kıraât alanında elde etmiş olduğu haklı şöhretin bir göstergesi olduğu kadar, kıraât geleneğinin de temelini oluşturmuştur. Bizim sınırlı sayıda kaynaktan istifade etmemiz ise İbnü'l-Cezerî'nin kıraât geleneğini tam olarak anlayamayacağımızın bir işaretidir. Bunu gerçekleştirebilmek için O'nun ulaşmış olduğu eserleri okumamız elzemdir. Bu kadar esere ulaşması ve kıraât alanında yeniden kaynak yazmasına sebep olarak kıraât ilmine olan gayretin azaldığını ileri sürmesi, bizleri kaygılandırması gereken bir uyarı olarak önümüzde durmaktadır.¹¹⁵

C. Sonuç ve Teklifler

İbnü'l-Cezerî'nin başta kıraât olmak üzere diğer ilimlerde de çok yönlü bir âlim olduğu bilinen bir gerçektir. Ülkemizde onun hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında ise bunların çok yetersiz olduğu anlaşılmıştır. Zira yüze yakın eseri bulunan bir müellifin gerek hayatı gerekse eserleri alanında yapılan çalışmaların sayısı az olduğu gibi, mevcut çalışmalar da tanıtım safhasından öteye geçmeyen gayretlerdir. Başta kıraât, tefsir, hadis, tarih ve siyer olmak üzere sosyal konular hakkında da eserleri olan İbnü'l-Cezerî'nin eserleri hakkında Ülkemizde yeterli çalışma yapılamamıştır. Kendi alanımız olan kıraât veçhesinden konuya baktığımızda da durum iç açıcı değildir. Kıraât dalında yenilik yapan (kıraât-i seb'a'yı ona tamamlama, ilk dönemlerde üç şartı taşıyan bütün kıraâtler sahih olarak kabul edilirken üzerinde icma' olmayanların terkedilmesine karar vermesi gibi) ve kıraâtin daha çabuk okunma-yayıma pratiğinin (infirâd usûlü yerine cem' metodunu benimsemesi, kıraât okuyacak talebenin resm-i mushaf ve kıraâta dair birer kitabı mutlaka ezberlemesi gibi) ilk temellerini atan İbnü'l-

¹¹⁰ Bkz. M. Emin Maşalı, İstanbul, "Kur'an Kıraatinde ve Kitabetinde Türkiye'nin Durumu", s. 8-14, Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu, İstanbul, Kasım 2017.

¹¹¹ Prof. Dr. Mehmet Dağ, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹¹² Bkz. Mehmet Dağ, Kıraat İlminin Akademik Serencamı-Araştırma Mantığı ve Biçimi Üzerine EKEV Akademi Dergisi, 2013, cilt: XVII, sayı: 56, s. 311-324

¹¹³ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 36.

¹¹⁴ Bkz. İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs et-Temîmî, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kıraat*, (thk. Şevki Dayf) Dârü'l-meârif, Kahire 1972; Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dâni, *Câmiu'l-Beyân fi'l-Kıraati's-Seb'i'l-Meşhure*, (thk. Muhammed Sadûk el-Cezâirî), Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 2005; ed-Dâni, *et-Teyisr fi'l-kıraati's-seb'*, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1996; Şâtübî, Ebû Muhammed Kâsım b. Firruh b. Halef, *Hirzü'l-emâni ve vechü't-tehâni*, Dârü'l-hüdâ, Medine 2010.

¹¹⁵ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 54.

Cezerî'nin, kıraâtla ilgili bırakmış olduğu eserleri hakkında kapsamlı bir çalışma yoktur. Yapılan çalışmalar da sadece birkaç eseri etrafında dönüp durmuştur.

Yaptığımız araştırma neticesinde ulaşılmış olduğumuz sonuca göre, İbnü'l-Cezerî'nin eserleri konusunda; bir adet şerh ve hâşiye, üç tercüme, iki doktora, iki yüksek lisans, dört makale ve iki tebliğ çalışması mevcuttur. Bu çalışmalar hakkındaki değerlendirmelerimizi ilgili yerlerde ortaya koyduk. Bununla birlikte doktora çalışmasından üretilenleri saymayacak olursak, onun hem hayatı hem de eserleri hakkında ciddi bir kitap çalışmasının olmadığını söyleyebiliriz. Yapılan çalışmalar hakkında ortaya çıkan neticeye bakıldığında ise, önemli çalışmaların Ülkemiz açısından ilk kuşak tarafından yapıldığını samimiyetle ifade etmemiz gerekir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın İbnü'l-Cezerî hakkında müstakil bir sempozyum düzenlemiş olması gerçekten takdir edilmesi gereken bir durumdur. Kıraât ilmi açısından çok önemli olan bir konuyu ilk defa gündeme taşımış olduğu için hayırlı ve bereketli bir girişimde bulunduğu inanıyoruz. O'nun hakkında yapılan çalışmaların yetersiz olduğunu görmüş olacak ki böyle bir ilmî toplantıyla bu alandaki boşluğu doldurma faaliyeti başlatmış bulunmaktadır. İnşallah bu sempozyum vesilesiyle İbnü'l-Cezerî hakkında bekleneni karşılayacak çalışmalar gün yüzüne çıkacaktır. Ya da daha büyük çalışmaların temelini atan bir başlangıç olacaktır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın başta meâl ve ilmihal çalışmaları olmak üzere gerek tefsir ve gerekse hadis konularında halkımızı buluşturduğu dikkat çekici çalışmaları mevcuttur. Aynen bu çalışmalar gibi kıraât ilmi alanında da tamamı olmasa bile başta en önemli eserleri olmak üzere İbnü'l-Cezerî hakkında bir külliyat çalışması yapılmasının kıraât ilmi alanında önemli bir boşluğu dolduracağına inanıyor ve bunu bir teklif olarak sunuyoruz.

Kaynakça

Abdullah Efendi Zâde, *Umdetü'l-hallân fi idâhi zübdeti'l-'urfân*, İstanbul 1853.

Adıgüzel, Mehmet, "Kıraat İlminde Tarik-Senet Boyutu ve Konu İle İlgili Telif Edilen Eserler", *AÜİFD*, 2001, sayı: 16, s. 233-257.

Altıkukaç, Tayyar, İbnü'l-Cezerî, *DİA*, XX, 551-557, TDV Yayınları, Ankara 1999.

Âşıkkutlu, Mehmet Rüştü, *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*, byy., ts.

_____ *Tayyibe'nin Elfâz Ma'nası*, byy., ts.

_____ *'Aşere Vücutâtı Üzerine Bazı Kaideler Mısır Tariki Şeyh Atâullah Mesleki*, byy., ts.

Bennâ, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî ed-Dimyâtî, *İthâfû fudalâi'l-beşer fi'l-kırâati'l-erbaate 'aşer*, Âlemü'l-kütüb, Beyrut 1987.

Birişik, Abdulhamit, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, Emin Yayınları, Bursa 2014.

Dağ, Mehmet, "Kıraat İlminin Akademik Serencamı-Araştırma Mantığı ve Biçimi Üzerine", *EKEV Akademi Dergisi*, 2013, cilt: XVII, sayı: 56, s. 311-324.

Dânî, Osman b. Saîd b. Osman b. Saîd Ebû Amr ed-Dânî, *Câmiu'l-beyân fi'l-kırâati's-seb'i'l-meşhûre*, (thk. Muhammed Sadûk el-Cezâirî), Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 2005.

_____ *et-Teysîr fi'l-kıraâtî's-seb'*, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1996.

Demir, Osman, Cizreli Bir Âlimden Âhirette Kurtuluş Reçeteleri; İbnü'l-Cezerî ve ez-Zehrü'l-Fâih Adlı Eseri, Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu, 14–16 Mayıs 2010.

Ebû Şâme el-Makdisî, Ebü'l-Kâsım Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâil b. İbrâhîm, *İbrâzü'l-meânî min hırzi'l-emânî fi'l-kıraâtî's-seb'*, thk. İbrâhîm Atve İvaz, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Kahire 1981.

Erünsal, İsmail, “Kasım Paşa, Cezerî”, *DİA*, XXIV, 545-546, TDV Yayınları, Ankara 2001.

Fırat, Yavuz, “Kıraat İlmi ve Tarikler”, *EÜİFD*, 2011, sayı: 13, s. 37-55.

Harputoğlu, Hüseyin, *Kuran Okuyan ve Okutanlara Rehber Mukaddime-i Cezerî*, Tereke Yayınevi, İstanbul 2013.

Işık, İsmail, “İbnü'l Cezerî ve Câmîu'l-Esânîd Adlı Eseri”, *MÜSBE*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

İbnü'l-Cezerî, Hafız Ebi'l-Hayr Muhammed b. Muhammed ed-Dımeşkî, *en-Neşr fi'l-kıraâtî'l-Aşr*, Daru'l-Fikr, Kahire ts.

_____ *Müncidü'l-mukrîn ve mürşidü't-tâlibîn*, byy, ts.

İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs et-Temîmî, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kıraât*, (thk. Şevki Dayf) Dârü'l-meârif, Kahire 1972.

Maşalı, M. Emin, “Kur'an Kıraatında ve Kitabetinde Türkiye'nin Durumu”, Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu, İstanbul, Kasım 2017.

Muhaysin, Muhammed Sâlim, *el-Mühezzeb fi'l-kıraâtî'l-aşr ve tevcîhihâ min tarîkı tayyibeti'n-neşr*, Mektebetü'l-Ezheriyye, Kahire 1997.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmîu's-sahîh*, İstanbul 1981.

Okçu, Abdülmecit, *İbnü'l-Cezerî Kur'an ve Kıraat*, Ekev Yayınları, Erzurum 2001.

Öz, Selahattin, “İbnü'l-Cezerî'nin Mukaddime'sinin Mehmed Emin Tokâdî'ye Ait Manzum Tercümesi ve Değerlendirilmesi”, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2015/1, c. 14, sayı: 27, ss. 147-181.

Pâluvî, Abdulfettâh, *Zübdetü'l-ırfân*, Hilâl Yayınları, İstanbul ts.

Saleh, Alaaddin, “İbnü'l-Cezerî'nin Tüme Varım Metodu Çerçevesinde Yedi Harf Meselesine Bakışı”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2017/4, Sayı: 29, s. 501-526.

Şahin, Nihat, “Muhammed b. Muhammed el-Cezerî'nin Sîretü'n-Nebi Adlı Eseri ve Analizi”, *DEÜSBE*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2013.

Şâtıbî, Ebû Muhammed Kâsım b. Fîrruh b. Halef, *Hırzü'l-emânî ve vechü't-tehânî*, Dârü'l-hüdâ, Medine 2010.

Yüksel, Ali Osman, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2016.

_____Meşhur Kıraat Âlimi: İbnü'l-Cezerî, Hz. Nuh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu, Yayına Hazırlayan, M. Sait Özervarlı, İstanbul 1999.

_____“İbnu'l-Cezerî'nin "Tayyibetu'n-neşr'i ve Özellikleri”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, SAYI: 7-8-9-10 1989-1990-1991-1992, İstanbul 1995.